

ס י מ ן ב

שיעור הטלית

א. שיטת רש"י

סוגיית הגמרא ופירוש רש"י עליה

נאמר בגמרא (מנחות מ' ע"ב - מא ע"א): "אמר ר' זירא אמר רב מתנא אמר שמואל: תכלת אין בה משום כלאים, ואפילו בטלית פטורה. מאי טלית פטורה, אילימא דלית בה שיעורא, והתניא: טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו והגדול יוצא בה דרך עראי – חייבת בציצית, אין הקטן מתכסה בו ראשו ורובו – אע"פ שהגדול יוצא בה עראי פטורה, וכן לענין כלאים; והוינן בה, מאי וכן לענין כלאים, אילימא וכן לענין איסורא דכלאים, והא אנן תנן (כלאים פ"ט מ"ב): אין עראי בכלאים, ואמר רב נחמן בר יצחק: וכן לענין סדין בציצית. אלא מאי פטורה, הטיל למוטלת. והא אמרה רבי זירא חדא זימנא. חדא מכלל דחבירתה איתמר", ע"כ. וההגדרה של טלית שקטן מכסה בה ראשו ורובו וגדול יוצא בה עראי הובאה להלכה בכל הראשונים (תשובת הגאונים בשב"ה"ל סוף הל' ציצית; דיני ציצית לרב שמואל בר חפני גאון בסו"ס כליל תכלת עמ' רנג; ר"ף הל' ציצית יא ע"ב; האשכול מהד' אל' הל' ציצית פו ע"א; העיטור הל' ציצית עג ע"ד; רמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"א; ר"י מלוניל הל' ציצית יא ע"ב; ראבי"ה מנחות סי' א'קנב; סמ"ג עשין כו; סמ"ק סי' לא; פסקי ר"ד מנחות מא ע"א; החינוך סי' שפו; אוהל מועד שער תפילין ומזוזה וציצית ד"ג נ"ב; פסקי מהר"ם מרוטנבורג בקובץ גנוזות ח"ב עמ' קלא; רא"ש הל' ציצית סי' ח; המיוחס למרדכי הל' ציצית סי' תקמג; תשבץ קטן סי' רסד; כלבו סי' כב, ח"א עמ' תצז בהנד"מ, דרשות מהר"ח או"ז סי' כד; רבינו ירוחם נ"ט ח"ג, קסט ע"א; וכן פירש בגמרא המיוחס לרשב"א מנחות מ' ע"ב ד"ה אילימא). ובביאור דברי הגמרא כתב רש"י וז"ל: "תכלת אין [בה] משום כלאים – קס"ד דהכי קאמר, ציצית אין בהם משום כלאים ואפילו כו'. והגדול יוצא בה עראי – שאינו בוש לצאת בה לשוק. אילימא וכן לענין איסורא דכלאים – דאי אין קטן מתכסה בה אין בה משום כלאים אם נארג בה כלאים. והתנן אין עראי בכלאים – כלומר אין דין עראי בכלאים שאע"פ שאין הגדול יוצא בה עראי יש בה משום כלאים אם נארג בה כלאים. ואמר רב נחמן – מאי וכן לענין כלאים וכן לענין סדין בציצית

אלמא ציצית בטלית שאין בה שיעור יש בה משום כלאים. אלא מאי פטורה – דקאמר לעיל ואפילו בטלית פטורה כגון הטיל למוטלת דכי שריא רחמנא כלאים בציצית לגמרי אישתרו. חדא זימנא – לעיל הטיל למוטלת כשרה וכיון דמתכשרא בהנך בתראי וכל שכן בקמאי אי הוה פסיק לבתראי פשיטא דאין בה משום כלאים דהא כולה ציצית מיקרו. חדא מכלל חברתה איתמר – מכלל דהטיל למוטלת כשרה איתמר הך דכלאים, "עכ"ל. ולעיל מיניה הסביר רש"י (שם ד"ה הטיל למוטלת) וז"ל: "הטיל למוטלת – שהיה בה ד' ציצית והטיל לה ד' אחרים כשרה בהני בתראי, ואע"ג דהדר פסקינהו לקמאי, "עכ"ל. ומבואר מדברי רש"י שדין המשנה שאין עראי לכלאים משמעותו היא שיש איסור אפילו אם אין הגדול יוצא בו עראי, ויצאת העראי של הגדול אינה מהווה תנאי לקיום האיסור. ומזה למדה הגמרא שלא ייתכן שהבריייתא תשווה את כלאים לציצית בעניין זה. דהא בדין ציצית מבואר בבריייתא להיפך, שאם אין הגדול יוצא בה עראי אין חיוב ציצית. ואפילו כשהוא יוצא בה עראי לא תמיד יש חיוב, וכגון שהקטן אינו מתכסה בו ראשו ורובו. וכל שכן שכאשר הגדול אינו יוצא בה עראי ודאי שאין חיוב.

קושי גדול בפירוש רש"י

ואולם לכאורה יש קושי גדול בפירוש, דלכאורה לא זה החידוש במשנה בכלאים. המשנה לא אמרה שיש איסור כלאים גם אם אין הגדול יוצא בה עראי, אלא להיפך. ההנחה הפשוטה היא שמציאות העראי אינה סיבה לחיוב ולאסור אלא לפטור ולהתיר. והמשנה מחדשת שאפילו שהוא יוצא בה עראי, ולכאורה יש צד לפטור ולהתיר, בכל זאת יש איסור. והמשמעות הפשוטה של המשפט: "אין עראי לכלאים", היא שאין בעובדה שמדובר בלבישת עראי כדי להתיר את איסור הכלאים. וכמו שנאמר בהמשך המשנה: "ולא ילבש כלאים אפילו ע"ג עשרה, אפילו לגנוב את המכס", ע"כ. דהיינו שהוא לובש עראי רק כדי להבריח מן המכס, ובכל זאת חל עליו איסור כלאים. ואם כן אדרבה ואדרבה, לכאורה במשנה הזאת מבואר כמו דין ציצית בדיוק. דכמו שבציצית אפילו אם יוצאים עראי מתחייבים, כך גם בכלאים אפילו אם לובשים עראי יש איסור. ולא ברור אפוא מה קושיית הגמרא בעניין זה.

1. וכגון שהוא לובש את הבגד רק בביתו כיון שהוא מתבייש לצאת בו לשוק. אבל אין אפשרות להבין שהוא אינו לובשו כלל, דהא אין איסור כלאים אלא רק בלבישה.

קושי נוסף בדברי הגמרא

ולכאורה יש עוד קושי גדול בגמרא. לעניין כלאים נראה לכאורה פשוט שאין שום משמעות לשאלה אם האדם לובש את הבגד בשוק או שהוא לובש את הבגד בבית. והשייכות של מציאות העראי בכלאים היא בכל מקום. וגם כאשר אדם לובש את הבגד בבית בדרך עראי, יש בזה איסור. והיינו משום שהגורם שעשוי היה לגרום את האיסור, בין אם הוא עראי ובין אם הוא קבע, הוא ההנאה והחימום מהבגד וכו', וזה יכול להיות שייך הן בבית הן בחוץ. לעומת זאת בציצית אין שייכות למציאות העראי בכל מקום, וכל הנידון הוא רק על לבישת עראי בשוק. אבל אם האדם לובש את הבגד בביתו, לא שייך בזה קבע ועראי. והיינו משום שהגורם שעשוי היה לגרום שהשימוש יהיה רק עראי ולא קבע הוא ראיית בני האדם וכבוד האדם הלוּבש וכו', וכל זה אינו שייך בבית. ואם כן לכאורה מושג העראי שהוזכר בעניין ציצית ומושג העראי שהוזכר בעניין כלאים אינם בני השוואה. דדין עראי האמור בכלאים הוא בכל מקום ודין עראי האמור בציצית הוא רק בשוק.

ביאור דברי הגמרא לשיטת רש"י

וצריך לומר שרש"י מסביר את הכלל שאין עראי לכלאים, דהיינו שאין משמעות לעניין העראי באיסור כלאים כלל. דהעובדה שהאדם לובש עראי (בהנגדה לקבע) אינה סיבה להקל, וגם העובדה שהוא אינו לובש אפילו עראי (בחוץ, אף שבבית הוא לובש בדרך קבע) אינה סיבה להקל. ולכן יש איסור כלאים אף בלבישה פחותה מלבישת עראי, כי עראיות אינה שיקול לכאן או לכאן. ולפי זה מיושב שדברי המשנה מתייחסים לכל דיני עראי, בין בשוק ובין בכל מקום. ולדבריו יוצא שהמשך דברי המשנה בעניין לבישת כלאים על גבי עשרה בגדים וכן בעניין הברחה מן המכס אינם פירוש ישיר לכלל שאין עראי לכלאים. דמשמעות הכלל רחבה יותר, והוא כולל גם את אי-לבישת העראי בשוק כשבפועל האדם לובש את הבגד בדרך קבע בבית. והמקרים הללו הם רק סוג מסוים של אי-התחשבות בדין עראי.

ב. קשיים ברמב"ם ובדברי הברייטא

בדעת הרמב"ם לא ניתן לבאר כנ"ל, וקושיית הגמרא אינה מובנת לשיטתו ואולם נראה שבדעת הרמב"ם אי אפשר לפרש כך. הרמב"ם כותב להדיא בפירושו המשנה (כלאים שם): "אין עראי לכלאים – אסור ללבשם אפילו דרך אקראי,

כמו שנתבאר באמרם: לא ילבש כלאים אפילו על גבי עשרה בגדים, ואפילו כדי להפטר ממסי המכס, עכ"ל. ומבואר מדבריו כפשוטה של המשנה, שהכלל הזה מתייחס לדין עראי הבסיסי בהנגדה לקבע. ואין הוא מתייחס ללבישת עראי בשוק בהנגדה לבית. והמקרים שמובאים בהמשך המשנה הם היישום של הכלל, ואין הם סוג מסוים של התייחסות לדין עראי. וכן מבואר בדבריו במשנה תורה (הל' כלאים פ"י ה"ח) וז"ל: "לא ילבש אדם כלאים עראי, ואפילו על גבי עשרה בגדים, שאינו מהנהו כלום, ואפילו לגנוב את המכס. ואם לבש כן לוקה", עכ"ל. ומבואר שהבין את הכלל שאין עראי לכלאים במשמעות הפשוטה הנ"ל, שההנחה הפשוטה היא שעראי הוא סיבה לפטור ולהתיר. ומחדשת המשנה ומחדש הרמב"ם בעקבות המשנה שאין עראי לכלאים, ואין כאן סיבה לפטור ולהתיר, ולכן יש איסור במקרה של עראי. והמקרים של מכס ועשרה בגדים ודומיהם הם היישום לכלל הזה. ולכל זה אין שייכות כלל לדין יציאת עראי לשוק האמור בציצית. ולפי זה לכאורה לא מובנת קושיית הגמרא, וכנ"ל.

הגר"א התכוון לקושיה זו ולא לקושיה שהבין החזו"א בדבריו

וכנראה שלקושיה זאת התכוון הגר"א (סי' טז סק"ב) שכתב על דברי הרמב"ם וז"ל: "אי אפשר ליישב, שהוא מפרש [בפירושו לפ"ט דכלאים] אין עראי בלבישתן, וכן כתב בחיבורו [בפ"י ה"ח], ואם כן מאי פריך הגמרא. ועל כרחק גירסא אחרת ה"ל להרמב"ם", עכ"ל. והחזו"א (סי' ג' סק"ל ד"ה סי') הבין שהגר"א מתכוון להקשות שאין מקום לקושיית הגמרא "דלמא טלית שאין ראוי לקבע מותר בכלאים". דהיינו, שבסוגיה דידן מדובר על סוג הבגד ואילו במשנה שם מדובר על הלבישה בפועל. וייתכן שגם המשנה שאוסרת לבישה שאיננה קבע, מודה שעכ"פ הבגד עצמו צריך להיות ראוי ללבוש של קבע. ואת הקושיה הזאת הוא דחה בפשיטות: "ל"ל דזה פשיטא דאין כלאים תלוי בבגד של לבישה, כדתנן [פ"ט מ"ב ומ"ג] דכלאים בכרים וכסתות ומרדעת שאם נכרך נימא עליו אסור", עכ"ל. ואמנם נראה פשוט שלא זו היתה כוונת הגר"א. דזה באמת פשיטא ולא צריכא למימר כלל. ונראה שכוונת הגר"א לקושיה הנ"ל, והיא אינה מתיישבת בתירוץ של החזו"א.

קושי נוסף בדברי הברייתא: לא מובן תפקיד השיעור דגדול יוצא בו עראי

ולכאורה יש קושי נוסף בדברי הברייתא: לא מובן מה תפקידו של השיעור "גדול שיוצא בו עראי". אם נאמר שהוא שיעור שיש הכרח שיתקיים כדי שהבגד

יהיה מחויב, ואין להסתפק בכך שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו, אם כן מדוע לא נאמר בסיפא גם את ההיפך, שאם אין הגדול יוצא בו דרך עראי, אע"פ שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו פטור. ואם נאמר שאפשר להסתפק בשיעור שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו, ואין צורך שהגדול יצא בו עראי, מדוע הוזכר השיעור הזה ברישא. הרי גם בלעדיו הבגד חייב. וברור שאי אפשר לומר את ההיפך, שאפשר להסתפק בשיעור שהגדול יוצא בו דרך עראי אע"פ שאין הקטן מתכסה בו ראשו ורובו, דמפורש להדיא בסיפא שבמקרה כזה הבגד פטור.

הבדלים בין דברי הגמרא לדברי הרמב"ם

והרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"א) כתב וז"ל: "כסות שחייב אדם לעשות בה ציצית מן התורה היא כסות שיש לה ארבע כנפים, או יתר על ארבע. ותהיה מידתה כדי שיתכסה בה ראשו ורובו של קטן המהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו ולילך עמו", עכ"ל. ולכאורה יש שני הבדלים ברורים בין דברי הרמב"ם ובין הנאמר בגמרא: ראשית, ברמב"ם לא הוזכר כלל השיעור של גדול שיוצא בה עראי, וצריך ביאור מדוע. ושנית, הגדר שקבע הרמב"ם: "ואינו צריך אחר לשומרו ולילך עמו" אינו מוזכר בגמרא. וזו היתה סיבה נוספת שהגר"א (שם) רצה לומר שלרמב"ם היתה גירסה אחרת בגמרא: "ומזה למד דין הנ"ל המתהלך לבדו", עכ"ל. ואמנם השיעור הזה גם אינו מובן מצד עצמו, דלכאורה לא מובן מה הקשר בין שיעור ציצית ובין הצורך שהקטן הזה ילך לבד בשוק בלי שיהיה נצרך מישהו אחר לשומרו.

קשה לקבל שהיתה לרמב"ם גרסה אחרת

והחזו"א (שם) העיר על דברי הגר"א: "וגירסא אחרת שרמז עליה הגר"א עלומה, ומהר"י אבוהב (בביאורו לטור סי' טז, ה"ד בב"י סי' טז אות א) הביא שגם רב עמרם לא הזכיר גדול יוצא בה [ואם גם הרב עמרם היתה לו גירסא אחרת, היתה מפורסמת בפי הראשונים ז"ל וכו']", עכ"ל. ויש להוסיף שהרי"ף (הל' ציצית יא ע"ב) מביא את הברייתא כפי שהיא מצויה לפנינו בסדר הגמרא שלנו, ואין בדבריו סמך לגרסה אחרת שהיתה לפניו. וכן הוא בכתבי היד של הרי"ף. וקשה להניח שהרמב"ם הסתמך על גרסה אחרת לא ידועה לנו, כשברור שהיתה מונחת לפניו גרסת הרי"ף.

ג. הבנות בדברי הרמב"ם והקשיים שבהן

הבנת הראב"ד בדברי הברייתא והרמב"ם

והראב"ד כתב (שם) וז"ל: "יפה אמר שלא בכל קטן משערין אלא בזה שיכול לילך לבדו בשוק, שהרי אמרו והגדול יוצא בו עראי, אלמא דלא בכל קטן משערין", עכ"ל. ונראה שהראב"ד מבין שהברייתא כתבה שהגדול יוצא בה עראי כדי ללמדנו שלא בכל קטן מדובר. ויציאת הגדול דרך עראי מסייעת להגדיר את הקטן. ולכן הוא שיבח את דברי הרמב"ם שלא שיער על פי קטן סתם, אלא דווקא לפי קטן כזה שיכול לילך לבדו בשוק. ונראה שהראב"ד הבין שהרמב"ם למד את השיעור הזה מהגדול שיוצא עראי. וכנראה הבין בדעת הרמב"ם שהוא שיער שבגד שראוי לכסות גדול כשיוצא לשוק עראי מתאים לכיסוי ראשו ורובו של קטן כזה שיכול לילך בשוק לבדו. וכן נקטו גם הפרישה (סי' טז סק"א) והחזו"א (שם) בביאור דברי הרמב"ם.

קושי גדול בדברי הברייתא לפי פירוש זה

ואולם לכאורה יש קושי גדול אם נאמר ששיעור הגדול מגדיר את גיל הקטן. דלכאורה לא מובן המשך הברייתא. דמבואר מהסיפא שיכול להיות בגד כזה שהגדול יצא בו עראי ואעפ"כ הוא לא יהיה ראוי לכסות בו ראשו ורובו של קטן. ואם השיעורים הם שווים, לא היתה יכולה להיות מציאות כזאת. ועל כרחנו כאשר נאמר קטן שיכול להלך לבדו בשוק הוא שיעור למטה, דהיינו שהוא יצא מידי קטן שאינו יכול להלך לבדו בשוק, והגדיל מעט והוא כבר יכול להלך לבדו בשוק. ואין הכוונה לקטן כזה שהוא כבר כמעט גדול והוא מופלא הסמוך לאיש, דלגביו אין רבותא שהוא יכול להלך לבדו בשוק. ואם כן קשה ממה נפשך: אם הקטן המדובר בסיפא יכול להלך לבדו בשוק, הרי בגד שאינו ראוי לכסות את ראשו ורובו אינו יכול לכסות את הגדול כיסוי כזה שיאפשר לו לצאת עראי, כדמוכח מהרישא של הברייתא. ואם הקטן הזה גדול יותר מקטן שהגדיל מעט וכבר יכול להלך לבדו בשוק, מה בכך שאין הבגד הזה ראוי לכסות את ראשו ורובו, סוף סוף אין אנו צריכים להתחשב בקטן כזה אלא בקטן שנזכר ברישא של הברייתא, והוא קטן ממנו. ואם היה הבגד הזה מכסה את הקטן ממנו, הוא היה מכסה את ראשו ורובו.

קשיים בתירוץ החזו"א

והחזו"א (שם ד"ה מנחות) הקשה גם הוא מעין הקושיה הנ"ל על השוואת הגמרא לכלאים, ותירץ: "דזה פשיטא ליה דאין תלוי בגודל הבגד, אלא מקום הספק אם לבישה שאינה הגונה גם כן מיקרי לבישה, וזה אשמועינן מתניתין דכל לבישה אסורה. והלכך אין להתיר אף בגד שאין הגדול יוצא בו, דמכל מקום לבישה היא", עכ"ל. ואולם תירוץ אינו מובן. "לבישה הגונה" זו מה טיבה ומהותה, ומאן דכר שמה. וממה נפשך, אם "לבישה הגונה" היא במהותה דומה ל"לבישת עראי" או שהיא מהות כללית ו"לבישת עראי" היא דוגמא שלה, ומחדשת המשנה שגם "לבישה שאינה הגונה" נאסרת בכלאים, וממילא אפילו לבישה שאינה "לבישת עראי" נאסרת בכלאים, יקשה טובא, דהא במשנה לא נאמר שאפילו מה שאינו עראי נאסר בכלאים, אלא נאמר רק שאין עראי לכלאים, דהיינו שרק מה שהוא עראי נאסר בכלאים, ולא התחדש שאפילו מה שאינו עראי נאסר בכלאים. ואם "לבישה הגונה" היינו "לבישת קבע", ומחדשת המשנה שגם "לבישה שאינה הגונה" נאסרת בכלאים, וממילא גם לבישה שאינה של קבע אלא רק לבישת עראי נאסרת בכלאים, מה הסתירה לכך בדין ציצית, הלא גם בדין ציצית שנינו שלבישת עראי מחייבת בציצית. שנית, מחד גיסא הוא נוקט שכל גדר "גדול יוצא דרך עראי" אין לו נפקא מינה, והוא רק הסבר ונימוק בעלמא לכך שמשערים את גודל הטלית על פי קטן, וזהו הצידוק לכך שהרמב"ם לא השמיע את החידוש הזה, וכנ"ל. אולם מאידך גיסא, הוא נאלץ לומר לשיטתו שמתחדש בציצית שצריך "לבישה הגונה", ולכן באים להוכיח מכלאים שאין צורך ב"לבישה הגונה". והחידוש של הצורך ב"לבישה הגונה" נלמד מהדין דגדול יוצא בה דרך עראי. ואולם אם נוקטים שכל הצורך שהגדול יצא בה דרך עראי אינו לעיכובא כלל, ואין הוא אלא רק הסבר בעלמא, אם כן למעשה אין חידוש מיוחד כזה בציצית, ואין מקום להקשות על זה מכלאים.

הסמ"ג מוסיף על הרמב"ם שהקטן יוצא בטלית זו

והסמ"ג (עשין נו) כתב וז"ל: "תניא: טלית שהקטן מתכסה בה ראשו ורובו והגדול יוצא בה עראי, חייבת בציצית. אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו, אף על פי שהגדול יוצא בה עראי פטורה. פירש רבינו משה שמדבר בקטן שיוצא לשוק בטלית זה והוא הולך לבדו ואינו צריך אחר לשומר", עכ"ל. ומבואר מדבריו שהבין שלא מדובר בשיעור של קטן שהולך סתם לשוק לבד אלא בקטן שיוצא בטלית המסוימת הזאת שעליה מדובר. ונראה שבזה הוא רצה להטעים את דברי הרמב"ם שקישר בין

שיעור הטלית ובין הליכת הקטן בשוק. ואולם לכאורה הדברים עדיין אינם מובנים, דלכאורה לא היה צריך להיות איכפת לנו מזה שהקטן הולך לשוק עם הטלית הזאת.

הבנת הכס"מ שהסמ"ג והטור נקטו כדעת הרמב"ם וביארו דבריו

והטור (סי' טז אות א) כתב וז"ל: "שיעור טלית להתחייב בציצית – כל שקטן בן ט' שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו וגדול אינו מתחייב לצאת בה באקראי לשוק. אבל אם אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו, אע"פ שגדול יוצא בה באקראי לשוק פטור", עכ"ל. ומבואר שבניגוד לדברי הרמב"ם שהגדיר את הקטן על פי הליכתו לבדו בשוק, הטור הגדיר את הקטן כבן תשע שנים דווקא. והכס"מ (הל' ציצית פ"ג שם) כתב וז"ל: "והטור כתב כל שקטן בן ט' שנים יכול לכסות בו ראשו ורובו. ונראה שאינו כדעת רבינו, דהא פחות מבן ט' נמי מתהלך לבדו בשוק. ואפשר שהטור מפרש דהכי קאמר רבינו: קטן המתהלך בשוק עם טליתו ואינו צריך אחר לשומרו שלא יאבד הטלית, וכדמשמע מדברי סמ"ג. וסובר הטור שכל שהוא פחות מבן ט', צריך לשומרו שלא יאבד הטלית", עכ"ל. ומבואר שהבין בדעת הסמ"ג שהוא מבין שמה שאמר הרמב"ם שאין צריך אחר לשומרו, היינו שלא יאבד את הטלית. וזה עשוי להיות שיעור שיכול להתאים לקטן בן תשע. דאע"פ שהוא יכול להלך לבד בשוק בגיל נמוך יותר, אין הוא יכול לשמור על טליתו שלא תאבד אלא רק בגיל תשע. ומגיל זה הוא כבר אינו צריך גדול שישמור עליו שלא יאבד את טליתו. והב"י מעלה אפשרות לבאר את דברי הטור על פי שיטת הרמב"ם בהתאם להבנה זו.

קשיים דבים על הבנה זו בדעת הרמב"ם

ואולם נראה שקשה לקבל את ההבנה הזאת בדברי הרמב"ם. ראשית, אמנם גם לפי הכס"מ יש להבין שהשמירה שעליה מדובר היא שמירת הקטן ולא שמירת הטלית. ואולם בפשטות המילים: "צריך אחר לשומרו ולילך עמו", אינן מתייחסות אך ורק לשמירתו כדי שלא יאבד את הטלית אלא לשמירתו בכלל. וגם ההמשך "לילך עמו" מורה שהשמירה שעליה מדובר היא ליווי כללי של הקטן ולא שמירתו מפני איבוד טליתו. שנית, יש לתמוה על שמירה מסוג כזה שמתייחסת לקטן שלא יאבד את טליתו. דאם הקטן אינו יודע לשמור על טליתו הוא לא ייצא עמה, ודבר מוזר הוא שהגדול יצא עם הקטן כדי לשמור על טליתו. ולפי המציאות שעליה מדובר אליבא דהכס"מ, יש כאן בפשטות שמירה של הגדול על הטלית עצמה. אבל זה לא ייתכן בדברי הרמב"ם שמייחס את השמירה אל הקטן ולא אל הטלית, ושזו

ההנחה המציאותית הפשוטה שעליה דיבר הרמב"ן. שלישית, גם מצד המציאות לא מובן כיצד הטלית תאבד לקטן, דלא בשופטני עסקינן. ועל כרחנו מדובר על כך שזהו הבגד היחיד שהוא לובש, דזוהי ההנגדה לגדול שיוצא בה עראי ולא בוש. ואם יש לו בגד אחר מתחת לבגד זה, אין שום בוושה ללכת עם הבגד הזה. ואין לומר שהבושה היא משום שהבגד הזה הוא של קטן, דאין הכרח שזהו בגד שחזותו מוכחת עליו שהוא של קטן. וישנם בגדים רבים שגדול לובשם אף שהם אינם גדולים, כגון חגורה, וכחושן דכהן הגדול שהיה לכבוד ולתפארת אף שהיה רק זרת על זרת, וכמבואר לקמן (עמ' קיט). וגם מבואר בגמרא שחיוב הטלית תלוי בשינוי גודל הטלית. וככל שהיא גדולה יותר יש צד להכשיר אותה יותר. ואם עובדת הבוושה של הגדול היא בזה שהבגד הוא של קטן, לא היה שינוי גודל הטלית אמור לשנות את מידת הבוושה ולהשפיע על חיובה בציצית². רביעית, ממה נפשך: אם הרמב"ם למד את הדברים מסברה דיליה, מניין לו כל עניין זה של יציאה לשוק, והצורך בכך שהקטן לא יצטרך שישמרוהו שלא תאבד ממנו הטלית. ואם הרמב"ם למד את הדברים ממקור כלשהו, מה נתן לנו ומה הוסיף לנו הסברו של הכס"מ שהכוונה היא לעניין השמירה מפני אבדת הטלית³. ובמה זה הועיל לנו להבין את הקשר בין השיעור הזה ובין חיוב הגדולים לפי בגד כזה. הלא אותו מקור עלום שהיה לרמב"ם הוא זה שחידש את הגדר הזה, והגדר הזה של השמירה מפני אבדת הטלית כבר אינו נצרך לנו כדי ללמוד מעצמינו כיצד הגיע הרמב"ם לשיעור הזה.

פירוש המהר"י אבוהב והכס"מ בדעת הרמב"ם

עוד כתב שם הכס"מ: "ומתוך דברי רבינו, שהשמיט גדול יוצא בו דרך עראי, נלמוד שמה שאמרו בברייתא והגדול יוצא בה אינו תנאי לטלית להתחייב בציצית. כי הכל תלוי באם קטן מתכסה בו ראשו ורובו דאז מיקרי כסות, ואם לאו לא מיקרי

2. ואמנם בימינו השתנתה לחלוטין דרך הבריות, ואנשים אינם יוצאים לשוק בטלית בלבד ללא בגדים מתחתיה. אך בזמן חז"ל המציאות היתה שונה (וראה תוספתא ברכות פ"ב ה"ד: "הרי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עושה מלאכתו, הרי זה מכסה את עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא" וכו'). הרי שהיתה מציאות של עבודה בשדה בלבוש מינימלי. וכן משמע מהמשך שם: "הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה על מתניו, הרי זה קורא. בין כך ובין כך לא יתפלל עד שיכסה את לבו", ומשמע שהיתה מציאות של כיסוי במטפחת בלבד). וגם בזמננו יש הבדל ברמת הכיסוי בין סוגים שונים של אנשים ושל תחומי עיסוק, ואינו דומה מי שנמצא בתוך מבנה ממוזג למי שעובד בשדה בחום היום.

3. ואמנם הסבר זה מסייע להבנת דברי הסמ"ג, אך עיקר עניינו של הב"י הוא ביאור דברי הרמב"ם.

כסות. ומשום דקטן לאו בר חיובא הוא תלו הדבר בגדול, ואמרו שהטעם שיתחייב הגדול בכסות כזה מפני שדרך הגדול לצאת בטלית כזה עראי. והדר קתני סיפא שאם אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו, אע"פ שלפעמים על צד הדחק גדול יוצא בה עראי, לא מיקרי כסות ופטור, עכ"ל. ובב"י (סי' טז אות א) הביא את הפירוש הזה בשם המהר"י אבוהב שכתב כן בביאורו לטור (סי' טז). והוסיף שם הב"י בשם המהר"י אבוהב וז"ל: "ולפיכך אמר בברייתא אין הקטן וכו' ולא פירש אין הגדול, שהוא אינו תנאי, ולפיכך כל טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו הוא חייב בלא תנאי. אחר כן תמצא בהרמב"ם שלא הזכיר שיעור אלא קטן לבד, וכן בסידור רב עמרם", עכ"ל. ומבואר בדבריהם שהגדר של גדול היוצא לשוק בדרך עראי אינו גדר העומד בפני עצמו, ואין בו אלא רק נתינת טעם בלבד לזה שמשערים בקטן. דלכאורה לא היה מקום לשער על פי הקטן, כיון שהקטן אינו בר חיובא, אבל כיון ששיעור הליכת גדול בדרך עראי דומה לשיעור קטן המתהלך לבדו בשוק, לכן שיערו בקטן.

קשיים על הסבר זה

ואולם גם על דברים אלה יש לכאורה כמה קשיים. ראשית, אם דברי הברייתא: "והגדול יוצא בה דרך עראי לשוק" הם רק נימוק בעלמא לדין כיסוי ראשו ורובו של הקטן, היתה הברייתא צריכה לומר: כיון שהגדול יוצא בה דרך עראי. ומפשטות לשון הברייתא נראה שלבישת הגדול היא הגדרה נוספת. שנית, לכאורה העובדה שהגדול יוצא בה דרך עראי אינה יכולה להיות נימוק לחיוב הציצית, שהרי בסיפא מבואר שהטלית פטורה אע"פ שהגדול יכול לצאת בה דרך עראי. שלישית, יש קושי בחילוק הכס"מ בשני חלקי הברייתא בין יכול ללובשה בדוחק ובין בדוחק גדול ובהגדרת שני סוגי עראי, דמפשט הברייתא משמע שאין חילוק בין דרך העראי המובאת ברישא לדרך העראי המובאת בסיפא.

ביאור המהר"י בן חביב בברייתא ובדעת הרמב"ם

והמהר"י בן חביב (ה"ד בב"י שם) כתב בתחילת דבריו כדברי המהר"י אבוהב, אולם בהמשך דבריו כתב וז"ל: "אחר שכתבתי זה עיינתי בלשון הברייתא ופירושה וראיתי כי לפי האמת אין לנו צורך מאלה הפלפולים, כי לא נאמר בה לשון זה: שיעור טלית להתחייב בציצית, אלא תנו רבנן טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו וכו'. הכונה האמיתית לזאת הברייתא להורות מה יעשה הגדול היוצא באקראי בטלית קטנה, אם יתחייב בציצית או לא. ואמר שאם דרך הקטן לכסות בו ראשו

ורובו אז יתחייב הגדול שיצא בה באקראי, אבל אם אין הקטן מתכסה בה ויצא בה הגדול באקראי, פטורה ויכול לצאת בה בלא ציצית. וראיה מוכרחת לזה הפירוש, מלות קצרות שראיתי בנימוקי יוסף (הל' ציצית יא ע"ב ד"ה טלית של) בפירוש זאת הברייתא והם אלה: חייבת – כסותו קרינן ביה. פטורה – דלא כסותו הוא. עד כאן. והרב המחבר לא דקדק בלשונו וחזר לכתוב הברייתא ולשון הרמב"ם, וכאן מקום הטעות, כי הרמב"ם העתיק כונת הברייתא במלות קצרות, על כן לא הוצרך להזכיר גדול יוצא לא בתחלה ולא בסוף. ואין מקום לטעות בלשונו כי הוא זה: 'כסות שחייב אדם לעשות בה ציצית היא כסות שיש בה ארבע כנפים, ותהיה מדתה כדי שיתכסה בה ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואין צריך אחר לשמרו'. הרמב"ם דבר מלות קצרות מדוייקות לתת דין על הטלית, ואז אין צריך להזכיר רק התנאי שהקטן מתכסה בה וכו'. והברייתא היא פסק דין להורות לגדול היוצא מה יעשה בה, והכונה אחת, [אלא שרבינו] יעקב רצה להתחיל בלשון הר"ם ולסיים בלשון הברייתא, ובזה נתן ממשול לפנינו בלשונו לפלפל חוץ מן האמת, "עכ"ל. ולדבריו הדין דגדול יוצא בה עראי אינו מהווה גדר נוסף לדין שיעור טלית אלא הוא תיאור המקרה. ולפי זה מובן שיש רק הגדרה אחת, והיא כיסוי ראשו ורובו של קטן. ולפי זה מובן מדוע הרמב"ם לא הוצרך להזכיר את זה שהגדול יוצא בה עראי, דכיון שהוא מדבר כבר על חיובו של הגדול, אין צורך להזכיר את הגדול שוב.

קושיות האחרונים על פירוש

ואולם כבר הקשה המג"א (סק"ב) דלפי פירוש זה "הוה ליה למימר והגדול לובשה, למה הזכיר יציאתו לשוק". וכן הקשה הגר"א (סק"ב). והוסיף הגר"א להקשות: "ועוד תיקשי למ"ד חובת טלית. ועוד מאי פריך והא אנן תנן אין כו'. ואין לומר דפריך אמ"ש דוקא שהקטן מתכסה כו', דזה לא שייך לארעי", עכ"ל. וכוונתו שלמ"ד חובת טלית לא היתה אמורה להיות שום משמעות לכך שהגדול לובשה או יוצא בה, שהרי למ"ד חובת טלית אין צורך בלבישת הגדול כדי להתחייב. וכוונתו בקושייתו האחרונה היא שאם השיעור המחייב הוא רק כיסוי ראשו ורובו של קטן ואין משמעות ליציאת הגדול עראי לשוק, אם כן אין מקום לקושיית הגמרא שבכלאים אין דין עראי, דהא לפי זה יוצא שגם בציצית אין משמעות לדין העראי בגדול.

יישוב הקושיה הראשונה למ"ד חובת גברא

אמנם נראה שאת הקושיה הראשונה אפשר ליישב למ"ד חובת גברא. ניתן לומר שהברייתא מחדשת שהגדול מתחייב לא רק אם הוא לובש את הבגד לבישה גמורה, אלא אפילו אם הוא יוצא לשוק⁴ כשהבגד משמש עבורו רק כיסוי בעלמא. ובשלמא אם אומרים שהדין דגדול יוצא בה דרך עראי הוא שיעור נוסף, והיינו שהוא לא בוש לצאת עם הבגד לרשות הרבים, וזהו הבגד היחיד שהוא לובש באותה שעה, ובגד זה בהכרח צריך לכסות אותו כדבעי, שפיר יש בזה תוספת על השיעור של לבישה רגילה, ויש מקום להקשות מדוע צריך תוספת כזאת, הלא אפשר היה להסתפק בשיעור קטן יותר משום שיש חיוב גם בלבישה בביתו. אבל אם מבינים שזה לא נאמר כשיעור נוסף אלא כתיאור המקרה שבו בפועל הוא מתחייב בציצית, יש לומר שאין זה בהכרח הבגד היחיד שהוא לובש באותה שעה, ובגד זה יכול להיות קצר יחסית. והברייתא באה לחדש שאין צורך שהוא בדווקא ילבש את הבגד לבישה גמורה, אלא אפילו אם הוא יוצא בבגד הזה בדרך עראי, לצורך הגנה מהחמה או מהצל או לקישוט או לכבוד וכו' הנצרכים לו בשוק, אפילו זה מחייב אותו בציצית. ומכל מקום שתי קושיותיו האחרות של הגר"א אינן מיושבות, וצ"ע.

ביאור הב"ח וסיעתו בברייתא ובדעת הרמב"ם

והב"ח (סי' טז אות א) כתב וז"ל: "כשקטן בן תשע מתכסה בו ראשו ורובו, אז חייב הגדול להטיל בו ציצית אם אינו מתבייש להלך בה לשוק, ואפילו אינו הולך אלא באקראי חייב להטיל בה ציצית. ומשמע דאף בשאין הקטן מתכסה בו ראשו ורובו אין הגדול פטור אלא אם כן יוצא בה באקראי ולא בקבע, אבל ביוצא בה קבע חייב להטיל בה ציצית אע"פ שאין הקטן בן תשע מתכסה בה ראשו ורובו. והכי משמע מלישנא דברייתא, מדתני בסיפא אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו אע"פ שהגדול יוצא עראי פטורה, ולא תני בסתמא אע"פ שהגדול יוצא בה פטורה, אלמא דוקא ביוצא בה עראי פטורה אבל יוצא בה בקבע חייבת בציצית בשעה שלובש אותה הגדול. ומשמע נמי דאפילו אם הקטן מתכסה בה ראשו ורובו אם הגדול מתבייש בה לצאת בשוק אפילו באקראי, אפילו אם לובש אותה בבית פטורה, דהדין גם כן תלוי לפי מה שהוא הגדול. ואיני יודע מה ראו הגדולים מהר"י אבוהב ומהר"י חביב ובית יוסף להאריך בפירוש ברייתא זו ופירשו דהכי קאמר וכו', דלפי ענ"ד

4. בגמרא לא נזכר שהוא יוצא לשוק אלא רק שהוא יוצא, ורש"י הוא זה שאמר שהציצית היא לשוק. ואולם לכאורה פירושו כמעט מוכרח.

ליתא להאי פירוש אלא כדפירשתי, וכדמשמע להדיא מדברי רבינו דשיעור טלית להתחייב בו גדול בציצית כשלוש אותו תלוי בשני תנאים: אחד בקטן בן תשע שמתכסה בו ראשו ורובו, שני בגדול זה שלוש אותו אם אינו בוש לצאת בו לשוק, עכ"ל. וכן הסכים עמו המג"א (שם). וכך פירשו הט"ז (שם סק"א) והגר"א (שם) את דברי הטור. ובדברי הב"ח מבואר שהבין כך אף בדעת הרמב"ם. דבדבריו הוא שולל את פירוש המהרי"א והמהרי"ח והב"י. וכיון שאחרונים אלה כתבו את דבריהם בשיטת הרמב"ם, ע"כ שגם הב"ח אמר את דבריו אף אליבא דהרמב"ם. דאי לאו הכי מאי קשיא ליה, הלא הם היו שקודים על תקנת הרמב"ם ולא על ביאור הטור ולכן הם ראו "להאריך בפירוש ברייתא זו" כדי ליישב אותה עם דברי הרמב"ם, כמבואר בדבריהם.

לכאורה לא ניתן לומר כדבריו בדעת הרמב"ם

אמנם נראה שבדעת הרמב"ם לא ניתן לומר כך כלל. דלפי זה יוצא שיש גדרים משמעותיים נוספים בשיעור הבגד והם השיעורים שהגדול יוצא בהם דרך קבע ודרך עראי. והרי הגדרים החשובים הללו לא הוזכרו בדברי הרמב"ם כלל, ולא הובא בדבריו אלא רק השיעור של קטן המתכסה בראשו ורובו. ועל כרחך שלדעת הרמב"ם אין גדר אחר בנוסף לגדר זה. ומה שדייק מלשון הברייתא שלא אמרה בסיפא אע"פ שהגדול יוצא בה אלא שהגדול יוצא בה ארעי, שאם הגדול יוצא בה קבע היא תהיה חייבת אפילו שאין הקטן יכול לכסות בה ראשו ורובו – לכאורה יש לדחות בפשיטות. דכיון שהזכר ברישא שהגדול יוצא ארעי, נאמר בסיפא שגם אם מתקימת מציאות זאת, בכל זאת הבגד פטור. ולכאורה אם אכן היה גדר כזה, היתה הברייתא צריכה לומר זאת להדיא. דלא היה לה להתבסס על דיוק כזה שהוא אינו מוכרח. ומסתימת דבריה ברישא יש ללמוד בפשטות שאין גדר נוסף של חיוב. וברור שברישא אין לדייק שהזכר שיוצא עראי, כדי ללמד שאם יצא קבע יהיה חיוב אפילו שהקטן אינו מכסה ראשו ורובו. וגם הב"ח לא דייק כך. דהא אפשר להבין שהברייתא באה לחדש שאפילו שהגדול יוצא ארעי בלבד, הבגד חייב אם ראוי לכסות את ראשו ורובו של הקטן. ואין שום הכרח ושום סיבה לומר שאם הגדול יצא קבע, יהיה חייב אפילו שאין הבגד מכסה את ראשו ורובו של הקטן.

הכרח אחר שיכול לסייע לדבריו

ואולם נראה שאם אכן נוקטים שזהו שיעור העומד בפני עצמו, יש הכרח לומר כדבריו מיניה וביה לפחות לגבי אחד מהחידושים שלו. ואותה קושיה שהובאה בתחילת הסוגיה היא גופא ההכרח לומר כדבריו. אם לא נאמר שכאשר הגדול לובש את הבגד בדרך קבע, הוא מתחייב אפילו שהקטן אינו מתכסה בו ראשו ורובו, או לחלופין, שכאשר הגדול לא יוצא אפילו יציאת עראי, אין הוא מתחייב אפילו שהקטן מכסה את ראשו ורובו, לא מובן בשביל מה מוזכרת יציאת הגדול בדרך עראי. הרי בין אם הוא לא יוצא ובין אם הוא יוצא, בכל מקרה הדבר היחיד שקובע הוא רק השאלה אם הבגד מכסה את ראשו ורובו של הקטן אם לאו. ועל כרחנו, אם נוקטים שזהו שיעור נוסף לגדר החיוב, מוכרחים לומר כהבנת הב"ח לפחות לגבי אחד מחידושו, דהיינו, שלא באה הברייתא אלא לומר שכל הדיון אם הקטן מכסה בו ראשו ורובו הוא רק כשהגדול יוצא בה דרך עראי. אבל אם הוא היה יוצא בה דרך קבע, הבגד היה חייב, אפילו שהקטן לא היה מכסה את ראשו ורובו, או שאם הוא גם לא יוצא בה אפילו דרך עראי, אין הוא מתחייב, גם כאשר הקטן מכסה בו ראשו ורובו.

יישוב הקושיה מכלאים לפי הסברו

ולפי הסבר זה נראה שיש ליישב את קושיית הגמרא מכלאים. לפי זה יוצא שהיה אפשר לחייב בציצית אם הבגד היה לבוש קבע. ורק משום שהוא לבוש עראי יש צורך בכך שהקטן ע"פ יכסה בה את ראשו ורובו. ועל זה מקשה הגמרא שפיר מכלאים. דמבואר בכלאים שהעובדה שהוא אינו יוצא בבגד זה בדרך קבע אלא עראי אינה מעלה ואינה מורידה, דאין עראי לכלאים, ויש בזה איסור גמור. ואם כן יוצא שדין כלאים שונה מציצית בעניין זה. ולפי זה מיושבים היטב דברי הגמרא, וגם המשנה בכלאים מתפרשת היטב לפי הבנת הרמב"ם. ואולם לכאורה ברור שכל זה אינו יכול להיאמר בדעת הרמב"ם עצמו, שכן הוא לא הזכיר כלל את השיעור של בגד קבע לגדול כשיעור שמחייב בציצית.

קושי בסיסי בהסבר זה

אמנם נראה שיש קושי בסיסי בהסברו של הב"ח: לשיטתו יוצא שיתכן בגד שהגדול יוכל לצאת בו דרך קבע לרשות הרבים, ואעפ"כ הקטן לא יוכל לכסות בו את ראשו ורובו. ולכאורה יש ללמוד בק"ו שזה לא ייתכן: אם כשהקטן יכול לכסות

את ראשו ורובו, הגדול יכול לצאת בו עראי בלבד, ק"ו שכאשר הקטן לא יכול לכסות את ראשו ורובו, הגדול יכול לצאת בו לכל היותר עראי בלבד. ובסברה פשוטה נראה שיש קשר בין מידת הכיסוי של הקטן ובין יכולת הגדול לצאת בו. וככל שהבגד גדול יותר הוא ראוי לכסות בו יותר ויש פחות בושה לצאת בו.

ולפי זה נראה שגם לא ייתכן שיהיה בגד שמכסה את ראשו ורובו של הקטן אבל הגדול אינו יוצא בו עראי לשוק. דמבואר ששיעור יציאת גדול בבגד עראי אמור להיות קטן משיעור של כיסוי ראשו ורובו של קטן. דמבואר בסיפא שייתכן שהגדול יצא עראי ואעפ"כ הקטן לא יתכסה ראשו ורובו. וגם לא מובן לפי זה מדוע לא הוזכרה בסיפא האפשרות הנגדית שהקטן יתכסה בו ראשו ורובו אבל הגדול לא יצא בו עראי, ויתחדש שגם במקרה זה יהיה פטור.

אי-יציאת הגדול חייבת לנבוע מהשיעור הקטן ולא מסיבות אחרות

ועל כרחנו אי אפשר לומר שאי-יציאת הגדול בבגד זה לשוק איננה נובעת מקטנותו של השיעור אלא מכך שאין הגדולים נוהגים לצאת בבגד מסוג כזה, או מכך שפרצה טהרה וצניעות בישראל והם מקפידים שלא לצאת לשוק אלא רק בבגדים העוטפים את רוב גופם בשופי. אם ננקוט כאפשרות הראשונה שכאשר הגדולים אינם נוהגים לצאת בבגד כזה בדרך עראי הבגד פטור (ללא קשר לטהרה וצניעות), לא היה אמור להיות לזה קשר לשיעור הציצית. והיה צריך לחדש בדין אחר העומד בפני עצמו, שבגד כזה שאין רגילים ללבוש אותו ולצאת בו לשוק אפילו בדרך עראי, תהיה מידתו כפי שתהיה, פטור מציצית. וברור שהדבר גם אינו נכון להלכה, ולא הוזכר דין כזה בשום מקום. וגם אין אפשרות לומר שבגד כזה פטור מציצית רק כאשר הוא בשיעור של כיסוי ראשו ורובו של קטן, אבל אם הוא בשיעור של כיסוי ראשו ורובו של גדול הוא מתחייב אפילו שאין הגדולים יוצאים בו עראי. ראשית, כיון שלכאורה יש בזה עירוב מין בשאינו מינו. דאין קשר בין הדברים, ואין סברה שריעותא בעניין רגילות לבישת הבגד, שאינה תלויה כלל במידתו של הבגד, תשפיע על שיעורו. ושנית, משום שלפי זה לא נאמר בשום מקום השיעור הבסיסי של ציצית, שהוא כיסוי ראשו ורובו של גדול. דלפי זה יוצא שכיסוי ראשו ורובו של קטן הוא שיעור הנכון רק במקרה מסוים שבו הגדול יוצא עראי בבגדו של הקטן. אבל השיעור העיקרי של ציצית הוא כיסוי ראשו ורובו של הגדול. ולא מיבעיא שהדבר אינו מתאים לשיטת הרמב"ם והראב"ד והחינוך ושאר הראשונים דלקמן, ואפילו לא לשיטת הטור, שגם לא הזכיר את זה, אלא כבר בברייתא יוצא שהיא לא

התייחסה אלא למקרה מסוים, ואת עיקר ההגדרה היא לא אמרה. והגמרא אינה מביאה את ההגדרה הבסיסית הזאת במקום אחר⁵.

וגם אין לנקוט כאפשרות השניה שפרצה טהרה בישראל והגדולים מקפידים שלא לצאת לשוק אלא רק בבגדים העוטפים את רוב גופם. דממה נפשך, אם המציאות הזאת היתה קיימת כבר בזמן הברייתא, הדרא קושיה לדוכתא, דממנה מבואר שהמציאות היא שגדול יוצא לשוק עראי בבגד שעשוי להיות יותר קטן משיעור של כיסוי ראשו ורובו של קטן. דרך משום כך אפשר להבין שייתכן מקרה כמו בסיפא, שהוא יצא עראי, ובכל זאת השיעור הזה לא יספיק לכסות את ראשו ורובו של הקטן. ואם המציאות הזאת לא היתה קיימת בזמן הברייתא, והיא נקטה את דבריה על שם העתיד שאולי יהיה, או למקום מסוים שכך נוהגים בו, קשה הדבר מלשונה הפשוטה, שנראה שמתייחסת לדברים שבהווה ובכל מקום.

בדברי הרמ"א נראה שנקט שיציאת הגדול מהווה תנאי נוסף

והשו"ע (סי' טז ס"א) כתב וז"ל: "שיעור טלית שחייב בציצית, שיתכסה בה באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומר", עכ"ל. וכתב הרמ"א: "הגה: ואז חייב בציצית. ודוקא כשהגדול לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק", עכ"ל. והמג"א (שם) והגר"א (שם) הבינו שהרמ"א בא לומר שיש צורך בשני תנאים, ואין אפשרות להסתפק רק בשיעור של קטן, וכדעת הב"ח והט"ז הנ"ל בדעת הטור. ואולם הט"ז עצמו הבין בדעת הרמ"א שהוא נקט כדעת הב"י והמהר"י חביב, כיון שהביא את דבריהם בדרכי משה. וביאר את כוונת הרמ"א ש"לא נקט זה לשיעור אלא לענין חיוב בציצית, כלומר דאין שום חיוב בציצית על הקטן רק החיוב על הגדול שלובשו לפעמים, אבל עיקר השיעור בקטן", עכ"ל. ואמנם נראה שדברי הרמ"א מפורשים מאוד, וקשה עד מאוד לפרש בדבריו שלא נקט אלא רק לבאר שהגדול הוא זה שחייב ולא הקטן. וזה שהביא בדרכי משה את דברי הב"י והמהר"י

5. אבל אין להקשות מקושיית הגמרא בעניין כלאים. דלכאורה לפי זה חוזרת הקושיה שיוצא שדין ציצית דומה לכלאים, דכאשר הבגד ראוי לכסות ראשו ורובו של גדול אין זה משנה אם הגדול יוצא בו עראי או שאינו יוצא בו עראי, ותמיד הוא חייב. ורק במציאות המסוימת שהבגד ראוי לכסות ראשו ורובו של קטן בלבד יש הבדל כזה. אין להקשות כן, דייתכן שמכיון שהברייתא מביאה רק את המקרה המסוים הזה ועליו היא אומרת וכן לעניין כלאים, הקשתה הגמרא מהמקרה המסוים הזה.

חביב, זו דרכו במקומות רבים שמצטט את דעת הב"י או דעות אחרות, אע"פ שהוא לא בהכרח נוקט אותן להלכה בהגהותיו בשו"ע.

ביאור המגן אברהם בדעת הרמב"ם והראב"ד

והמג"א (שם) הסביר בדעת הרמב"ם וז"ל: "ואף הרמב"ם שלא הזכיר מגדול כלום, יש לומר דס"ל דמסתמא כשקטן מתכסה ראשו ורובו אין הגדול מתבייש לצאת בו עראי לשוק, וכ"מ בראב"ד ע"ש. לכן יש להחמיר שלא לברך עליו אם מתבייש לצאת בו עראי לשוק", עכ"ל.

קשיים בהסבר זה

ואולם בדעת הראב"ד נראה שהבין שגדול אינו מוסיף עוד הגדרה לשיעור הטלית. ולשיטת הראב"ד היה צורך ליישב מדוע הברייתא עצמה הזכירה את הגדול, ולכן הוא ביאר שהיא רצתה שנדע לשער את גילו של הקטן. ואולם לדעת המג"א יש חשיבות לשיעור של גדול יוצא בו עראי, והוא חלק מההגדרה של שיעור הבגד. ואם גדול מתבייש לצאת בו עראי לשוק, אין מברכים עליו. ולדעתו הסיבה שהרמב"ם לא נקט את ההגדרה הזאת היא שמסתמא כשקטן מתכסה בו ראשו ורובו, מתקיימת גם המציאות שהגדול אינו מתבייש לצאת בו עראי לשוק.

ונראה שגם בדעת הרמב"ם קשה מאוד לקבל את ההסבר הזה. אם זהו גדר נוסף הקובע את הפטור והחויב בציצית, היה על הרמב"ם לומר את הגדר הזה להדיא, ולא להשמיט גדר חשוב כזה, שהוזכר בברייתא. וממה נפשך: אם תמיד הוא מתקיים, ואין אפשרות שהקטן יתכסה בו ראשו ורובו מבלי שהגדול יוכל לצאת בו לשוק בדרך ארעי, אם כן, הדרא קושיה לדוכתה מדוע הוא מוזכר בברייתא. והדבר גם סותר להדיא את חידושו של המג"א להלכה, שאין לברך על בגד כזה שהגדול מתבייש לצאת בו עראי. דנראה ברור מדבריו שהוא מתכוון לומר שאמנם הקטן מתכסה בו ראשו ורובו, אבל בכל זאת הגדול מתבייש לצאת בו. כי אם גם הקטן אינו מתכסה בו, הרי זה פשיטא, ואין זה אמור להיות רק בגדר של "יש להחמיר". ומוכח להדיא שיכולה להיות מציאות כזאת שהקטן יתכסה בו ובכל זאת הגדול יתבייש לצאת בו. ואם אכן יכולה להיות מציאות כזאת, לא מובן מדוע הרמב"ם משמיט את ההגדרה שתלויה בה.

קשיים בהסבר הרב קאפח

ויעוין בדברי הרב קאפח (הל' ציצית פ"ג אות ג) שנקט בעיקרון כדעת המג"א שהרמב"ם לא היה צריך לציין את העובדה שהגדול יוצא בה ארעי, והיינו משום שאמנם משערים על פי הקטן, אבל הרי מדובר על בגדו של הגדול, "וברור כי אין דרך גדול לצאת בטלית שאינו כמדו וכמדתו אלא דרך עראי ואקראי וכו', ולפיכך אין מקום להזכיר והגדול יוצא בו עראי כי בטבע הדברים הוא". ובסוף דבריו (שם) כתב על השיעור שקטן מתכסה בו ראשו ורובו: "שאפילו ארוך ורחב משיעור זה כיון שאין גדול מתעטף בו אינו חייב מן התורה", עכ"ל. והלכה למעשה הוא פסק שמסיבה זו אין לברך על טלית קטן, כיון שאין הגדול מתעטף בו ואינו יוצא בו לשוק. וכל הקושיות שקשות על המג"א קשות עליו ביתר שאת. דלדבריו, תיתכן אפילו מציאות שהבגד יהיה גדול עוד יותר משיעור של כיסוי ראשו ורובו של קטן, ואעפ"כ הגדול יתבייש לצאת בו. ותימה, מדוע הרמב"ם משמיט את ההגדרה הזאת ואינו מזכיר להדיא שאם נוצרת מציאות כזאת יש לפטור מן הציצית. ומדברי הרב קאפח נראה שיש גדר בסיסי וברור של "גדול מתעטף בו", וזה קשה טובא, דברמב"ם לא הוזכר כלל השיעור הזה. וכיצד ניתן לומר שזהו השיעור העיקרי, ושאפילו אם מתקיים בפועל השיעור שכתב הרמב"ם שקטן מתכסה בו ראשו ורובו, בכל זאת יהיה הבגד פטור מציצית.

דחיית המקור שהביא היד פשוטה לדברי הרמב"ם

ובדבר מקורו של הרמב"ם, מאוד יש להקשות על היד פשוטה (הל' ציצית פ"ג ה"א) שטען שהרמב"ם למד את השיעור הזה מהאמור בתוספתא (טהרות פ"ג ה"ח-ה"י) שיש הדרגה בספקות בארבעה סוגי תינוקות, והסוג השני הוא זה שהתחיל יוצא ונכנס שבגדיו טהורים ואין עושים על גביו טהרות ולא נמנעו ישראל מכאן. והבין שהמדובר שהוא יוצא ונכנס ברשות הרבים לבדו, ועושים על גביו היינו שהפרושים לובשים בעצמם את בגדי התינוק. וזה שנאמר שלא נמנעו, היינו שיוצאים בבגד זה עראי. והדברים קשים מאוד, דברור מחלוקת הדרגות שם ומדברי הרמב"ם שהביאם (הל' שאר אבות הטומאות פט"ז ה"ט-ה"י) שמדובר על תינוק הרבה יותר קטן מזה. והיינו שבהנגדה לתינוק מהסוג הראשון שהוא מוטל בעריסה ואינו יכול להלך כלל, הרי שתינוק מהסוג השני כבר זוחל ויכול לצאת ממקומו, אבל אין בו אפילו דעת להישאל. ומדובר על תינוקות כל כך קטנים שאפילו בדרגה השלישית שכבר יש בו דעת להישאל, עדיין נראה שאין הוא יכול לצאת לרשות הרבים לבדו. וק"ו הדרגות

הנמוכות מכך. ומה שנאמר שעושים על גביו טהרות היינו שאין בגדיו טמאים מדרס. וכלל לא נאמר שהפרושים לובשים בגדים אלו, ובוודאי שלא נאמר שהם יוצאים בהם לשוק.

ד. ביאור דברי הגמרא והרמב"ם

סיכום הקושיות על הגמרא והרמב"ם

אם נסכם את כל הקושיות הנ"ל על הגמרא והרמב"ם נראה שיש ארבע: האחת, לא מובן מה מוסיפה הברייתא במילים "והגדול יוצא דרך עראי", אם יציאת הגדול אינה משנה לדינא שום דבר. השניה, מדוע הרמב"ם לא הזכיר את הגדר הזה שגדול יוצא בה עראי. השלישית, מהיכן למד הרמב"ם את הגדר שלו לגיל הקטן. והרביעית, הקושיה מכלאים אינה מובנת, כיון שעראי לא הוזכר כגורם פוטר מציצית אלא כגורם שאינו מבטל את החיוב בציצית, וזה דווקא מתאים לכלאים שגם שם האיסור חל אף בעראי.

הברייתא מצינת את העראי בגדול כדי להקביל לו את הקבע בקטן

ונראה שהקושיות מתורצות אחת בחבירתה. הרמב"ם הבין שאיזכור יציאת הגדול דרך עראי נועד לבאר את משמעות הלבישה אצל הקטן וממילא את הגדרתה השלמה. מזה שהברייתא מצריכה שהגדול יצא עם הבגד לשוק יש ללמוד שהמדד לשיעור בגד הוא לפי יציאה לשוק. והטעם בזה ברור, דהמשמעות של התכסות על ידי בגד היא בעיקרה כשהאדם יוצא ובא בפני אחרים ולא כשהוא ספון בביתו. וכיון שהברייתא אומרת שאצל הגדול זוהי יציאה דרך עראי, מזה יש ללמוד שאצל הקטן המכוסה בראשו ורובו זוהי יציאה דרך קבע. והיינו משום שלבוש שמכסה את ראשו ורובו של האדם הוא לבוש שאפשר לצאת בו דרך קבע. ויוצא אפוא שהברייתא באה לומר שהבגד חייב בציצית כאשר הקטן לבוש בו⁶ באופן שמאפשר לו לצאת עמו בדרך קבע, וזה במקביל לגדול שיכול לצאת עם בגד זה רק בדרך עראי.

6. והיינו כדברי הסמ"ג שהוא יוצא לשוק "בטלית זה".

קטן היודע להתעטף היינו שיודע גם לקיים את ההתעטפות

והנה, איתא במסכת ציצית (פ"א ה"א): "כל קטן שהוא יודע להתעטף בציצית, אביו עושה לו ציצית. טלית שהוא מכסה ראשו ורובו חייבת בציצית", ע"כ. וראשית דבר יש לומר שידיעת הקטן להתעטף בציצית אינה אמורה רק ביחס לרגע הראשון שבו הוא עושה את פעולת ההתעטפות אלא היא כוללת גם את היכולת לקיים את ההתעטפות על גופו. דהמצוה להתעטף היא לא רק הפעולה הראשונית אלא המציאות שבה האדם מעוטף בציצית. וכן מבואר בדברי הרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"ה) שמברך להתעטף בציצית גם אחרי שכבר עשה את פעולת ההתעטפות הראשונה, כל עוד הוא ממשיך להיות עטוף בציצית, דהתקיימות הציצית עליו כשהוא מעוטף בה היא קיומה של המצוה להתעטף.

מלשון מסכת ציצית נראה שהשיעור מתייחס להתעטפות הקטן

ועל כרחנו כשמסכת ציצית אומרת "טלית שהוא מכסה ראשו ורובו", היא מתייחסת לקטן, שהרי אין צורך שהגדול יתכסה בה ראשו ורובו, כמבואר בסוגיה דידן. ומבואר ששיעור הכיסוי הזה של ראשו ורובו איננו רק שיעור שנמדד לאחר שהקטן כבר מכוסה בבגד, אלא הקטן בעצמו אמור להתעטף ולהתכסות בבגד זה בשיעור כזה. ובאמת אינו דומה בהכרח שיעור של בגד שאחרים מניחים על אדם לשיעור של בגד שהאדם אמור להתכסות בו בעצמו. וכיון שאין חשיבות עצמית דווקא לרגע ההתכסות הראשון, אלא לקיום ההתכסות הזאת על הקטן, וכנ"ל, לכן על כרחנו השיעור הוא כזה שהקטן יוכל להתעטף בבגד ולקיים את ההתעטפות הזאת עליו. וזו גם הסיבה לסמיכות הדין הקודם שבו מדובר על כך שהוא יודע להתעטף, דהיינו פעולת ההתעטפות וקיומה של ההתעטפות הזאת עליו, וכנ"ל. ולפי הנ"ל יש ללמוד מההקבלה לגדול שהתעטפות זו צריכה להתקיים ברשות הרבים, ששם הוא המדד המתאים לשיעור כיסוי הבגד.

ביאור דברי הרמב"ם

ובצירוף שני המקורות הללו יוצא שהשיעור המחייב הוא כזה שהקטן יוצא בו לשוק והוא מכוסה בו ראשו ורובו, והוא גם מסוגל לשמור ולקיים בעצמו את ההתעטפות הזאת. ואין הוא צריך שמישהו אחר יסייע לו בקיומו של הבגד עליו ובקיומה של ההתעטפות הזאת. ונראה שזו היתה כוונת הרמב"ם באומרו שהקטן

"מהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו ולילך עמו"⁷. והרמב"ם לא רצה לתת הגדרה מדי פרטנית, המתייחסת דווקא לעניין השמירה של הגדול על התקיימות ההתעטפות של הבגד על גוף הקטן, דיקשה מאוד לשער על פי הגדרה כזאת, ולכן הוא העדיף לומר הגדרה קצת יותר כללית שעניינה ומהותה שווה.

ועוד יש לומר שכאשר מקבילים את יציאת העראי של הגדול ליציאת הקבע של הקטן יש ללמוד שהקטן צריך להיות ביציאתו דומיא דהגדול. מה הגדול יכול לצאת לבדו ואין אחר צריך ללוות אותו ולשומרו, כך גם הקטן יוצא לשוק כשהוא מהלך לבדו ואין צריך אחר לשומרו ולילך עמו. וכל עוד הקטן נצרך ביציאתו לשוק ללווי גדול עמו והוא צריך לשמירתו, אין זו יציאה של הקטן, ואין היא נקראת על שמו, אלא הרי זו יציאה של הגדול שנוטל יחד עמו את הקטן ומוציאו. ומהקבלת יציאת העראי של הגדול לקטן יש ללמוד שגם הקטן צריך לצאת יציאה כזאת שהיא יציאה שלו, והיא נקראת על שמו, והיינו בכגון שהוא יוצא לבדו וכנ"ל⁸.

ביאור הצורך באיזכור הגדול וביאור מקורו של הרמב"ם

ולפי זה יוצא שהאיזכור של הגדול היה נצרך כדי להבין את משמעות וגדר השיעור האמור בקטן. וזו הסיבה שהברייתא מזכירה את השיעור הזה, ולא כדי שנשער בגדול עצמו. דהשיעור בגדול הוא מעין פירוש לשיעור בקטן, ואינו עומד בפני עצמו כשיעור מקביל שיש צורך לבחון את הציצית גם על פיו. וכעין מה ששיעור יד סולדת מוגדר לפי השיעור של חום שכריסו של תינוק נכווית בו (שבת מ' ע"ב), דאין אלה שני שיעורים שונים אלא אחד מגדיר ומבאר את השני. ומיניה וביה מובן מדוע הרמב"ם עצמו אינו מזכיר את זה, כיון שכאשר הוא מגדיר את הקטן הוא כבר מפרט את החידוש היוצא מהברייתא בעניין הגדול. ולפי זה מובן מה היה מקורו של הרמב"ם להגדרת הקטן שעליו מדובר. ולפי זה גם לא נצרכים להתקשות במה שקשה על הסבר הראב"ד. לפי הסבר הראב"ד יוצא ששיעור הגדול היוצא עראי שווה בדיוק לקטן המכוסה ראשו ורובו. ועל זה קשה דבסיפא מבואר שאין השיעורים שווים. אולם לפי הסבר זה אין ללמוד מהרישא שהשיעורים הם שווים

7. ויש הבדל בין הבנת הכס"מ שהגדול שומר על הטלית עצמה שלא תאבד לבין הבנה זו שלפיה הגדול שומר על הקטן שיוכל להסתובב בשוק בבטחה, והשמירה על עיטופו בבגד היא רק דוגמה ופרט מסוים מתוך השמירה הכללית שהקטן זקוק לה בצאתו לשוק.

8. קשה לתלות בדברי הראב"ד את כל ההסבר הזה בדעת הרמב"ם, כיון שלפי זה יצא שעיקרי הדברים חסרים בדבריו. ואולם ייתכן שהוא קיצר מאוד בדבריו.

לגמרי אלא הם רק מקבילים ומונגדים זה לזה. ולכן ייתכן שהגדול יצא דרך עראי ובכל זאת הקטן לא יוכל לצאת כשהוא מכוסה בראשו ורובו.

יישוב הקושיה מההשוואה לכלאים

ולפי זה מיושבת גם הקושיה מההשוואה לכלאים. הנידון הוא דווקא על הקטן ולא על הגדול. והתבאר שכיסוי ראשו ורובו של הקטן הוא זה שמאפשר לקטן לצאת בו לשוק דרך קבע, ומבואר בברייתא שהבגד חייב רק כשמתקיים השיעור הזה, אבל אם אין הוא מכסה ראשו ורובו של קטן, ואין הקטן יכול לצאת בו בדרך קבע אלא רק בדרך עראי, הבגד פטור. ומזה יש ללמוד שעראי זו סיבה לפטור, וזה בניגוד לכלאים שבהם לבישת עראי אינה סיבה להיתר.

ולפי זה מובנת השוואת המושגים של עראי וקבע לכלאים. כל עוד הבנו שהקושיה היא מגדול, הרי שעניין העראי והקבע התייחס למושגי הכבוד השייכים דווקא ברשות הרבים. אבל השתא דאתינן להכי שהקושיה היא מהקטן, הרי שאפשר להבין שלבישת הקבע שקטן לובש את הבגד שראוי לכסות את ראשו ורובו אינה רק משום שאין הוא מתבייש מהאנשים ברשות הרבים, אלא בגד כזה שראוי לכסות את ראשו ורובו אכן אמור לשמש אותו באופן קבע. ואילו כשהבגד הוא קצר יותר, הוא אינו יכול לשמש אותו שימוש של קבע אלא רק שימוש של עראי, ולכן הוא פטור. ומושגי עראי וקבע אלה הם כבר באותם מושגים כמו בכלאים, ושפיר מובנת הקושיה שבציצית פטור כשיציאת הקטן אינה קבע אלא עראי ואילו בכלאים חייב.

הרמב"ם השמיט את המשך הסוגיה

ויש להקשות עוד על הרמב"ם. בדבריו לא מובא כל המשך הסוגיה: "וכן לענין סדין בציצית". והרי יש לזה נפקא מינא לכך שאין היתר של כלאים בטלית שאינה כשיעור החיוב. ולכאורה הבנה זאת נשארת גם למסקנה, שכן הדחיה היתה רק ביחס לפירוש דברי שמואל, אבל הקביעה: "וכן לענין סדין בציצית" היא הפירוש של דברי הברייתא והיא נשארת. וכמו כן קשה מדוע השמיט הרמב"ם את היתר כלאים בהטיל למוטלת, שמופיע גם הוא בהמשך הסוגיה.

איסור כלאים בציצית שאין בה שיעור מובן מאליו ונצרך רק בברייתא

אמנם נראה שלגבי דין סדין בציצית שלא הותר כשאין בציצית שיעור של חיוב במצוה, הדבר פשוט ומובן מאליו, ונובע בק"ו מהדין של תכלת בלילה. דמבואר בדברי הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"ז) שאדם שלובש בלילה בגד פשתן שיש בו תכלת עובר על לאו⁹, והרמב"ם (שם) אף מביא את הגזירה שאין להטיל תכלת בפשתן אפילו ביום שמא ילבשנו בלילה ויעבור על הלאו. ומקורו בגמרא (מנחות מ' ע"ב) וכהסברו של רב זירא. והלא דברים ק"ו, אם בגד שראוי וכשר למצוה ביום, בכל זאת עוברים עליו בלילה, משום שבאותה שעה שבה האדם לובש את הבגד הוא אינו מקיים את המצוה, ק"ו לבגד שאינו ראוי וכשר למצוה אפילו ביום משום שאין בו שיעור של חיוב ציצית, שאם ילבשנו יעבור עליו בלאו. והברייתא שהוזקקה לחדש דבר זה אמרה כן משום שלא נאמר להדיא במשנה או בברייתא זו את הדין של פטור בלילה ואיסור לבישת בגד שיש בו כלאים בלילה. אבל הרמב"ם שהשמיע להדיא את הדין הזה, לא היה לו להשמיע את החידוש הזה כיון שהוא מובן מאליו.

בגמרא מבואר שדין כלאים במוטלת אינו נצרך כיון שמובן מעיקר דין מוטלת

וכן נראה שלא היה לו לרמב"ם להביא את היתר כלאים במוטלת, שהרי הגמרא (מא ע"א) כבר הקשתה על ר' זירא שאמר את הדין הזה: "והא אמרה ר' זירא חדא זימנא". והיינו במה שאמר לעיל מיניה (מ' ע"ב) את הדין שאם הטיל למוטלת כשרה¹⁰. והגמרא תירצה: "חדא מכלל חבירתה איתמר", דהיינו שבאמת מימרה זו לא נאמרה להדיא, והיא רק נלמדה מכללה של חבירתה. והרמב"ם הביא כבר את הדין שאם הטיל למוטלת כשרה (פ"א ה"ו). ואם כן לא היה לו להביא את הדין הזה שוב בהקשר של כלאים, דהיה קשה גם עליו: והא אמרה הרמב"ם חדא זימנא.

9. פתיל תכלת הוא בהכרח מצמר, ולכן הגמרא נקטה בפשטות שבפתיל תכלת בבגד פשתן יש בהכרח איסור כלאים, בשונה מפתילי לבן שיכולים להיות עשויים מחומרים נוספים ואינם בהכרח מצמר.

10. ואמנם שם לא מדובר על כלאים, אלא על חשש שהחוטים שהוטלו באחרונה ייפסלו משום תעשה ולא מן העשוי, דבשעה שהטיל לא היה בדבר צורך לקיום המצוה. והיתה הו"א שהציצית תיפסל לאחר שיחתוך את החוטים הראשונים שהיו, וקמ"ל שהחוטים השניים כשרים. ואילו בסוגיה דידן נאמר שאין איסור כלאים כשהטיל את החוטים השניים. אך הגמרא הבינה שהאמירה שאין בזה איסור כלאים כלולה בדין הראשון, ופירש רש"י (ד"ה חדא זימנא): "חדא זימנא – לעיל, הטיל למוטלת כשרה, וכיון דמתכשרא בהנך בתראי וכל שכן בקמאי, אי הוה פסיק לבתראי פשיטא דאין בה משום כלאים, דהא כולה ציצית מיקרו", עכ"ל.

נראה שהרמב"ם והטור נחלקו בגדר הקטן שלפיו משערים

ועדיין צריך לתת טעם מדוע שיעור הטלית נקבע על פי קטן ולא על פי גדול. הרי הקטן אינו מחויב מדין תורה, ולכאורה כיון שהגדרת השיעור היא מדאורייתא, היה צריך לשער את הבגד לפי גדול שרק הוא המצווה מדין תורה. ולעיל (עמ' עט) הובאה דעת הטור שמשערים על פי קטן בן תשע שנים. ולפי מה שהתבאר בדעת הרמב"ם שאינו מתכוון שהקטן יכול להיזהר שהטלית לא תאבד לו אלא שהקטן יכול להלך בשוק לבדו בלי שיצטרך שגדול יסייע לו בלבושו ובהתעטפותו ובשאר צרכיו, נראה שמדובר על קטן מבן תשע וכהבנה הראשונית שהבין הרמב"ם בדעת הטור. והחינוך (מצוה שפו) כתב וז"ל: "ויהיה שיעורו גדול כדי שיוכל להתכסות בו ראשו ורוב גופו של קטן המתהלך בשוק לבד מבלי שומר, ולפי הדומה שזמן זה הוא כבר שית כבר שבע", עכ"ל. ומבואר שהגדיר את הקטן לפי הרמב"ם, ושיער אותו כבן שש-שבע. וגם בזמננו נראה שקטן בגיל שבע יכול להלך לבדו בשוק. והרדב"ז (ח"ו ס' ב' אלפים קו) כתב בדעת הרמב"ם והראב"ד גיל קטן יותר וז"ל: "וקטן בן חמש שנים הולך בשוק לבדו ואין צריך אחר לשמר", עכ"ל¹¹. ועכ"פ יוצא שיש מחלוקת בין הרמב"ם לטור, וצריך אפוא לתת טעם מדוע השיעור נקבע על פי קטן לפי כל אחת מהשיטות.

טעמים אפשריים לקביעת השיעור על פי קטן לפי שתי השיטות

ואולי אפשר לומר שחכמים הבינו שהשיעור בגדול אינו תלוי בלבישת קבע אלא מספיקה לבישת עראי. אבל היה ברור להם שצריך שהבגד יהיה ראוי גם ללבישת קבע כלשהי, כי לבישת קבע צריכה להיות חלק מהגדרת הבגד שיש בו חיוב. ולפחות לבישת קבע של קטן. ולפי הטור הם הבינו שיש לשער לפי קטן שיש בו כבר מקצת דיני גדול על פי התורה. ולכן הבין הטור שיש לשער בקטן שהוא בן תשע, כי זהו גיל שהתורה כבר מתחשבת בו לכמה עניינים כגדול (שביאתו פוסלת וזרעו מטמא ועוד). ולפי הרמב"ם חכמים קבעו את השיעור על פי קטן שכבר יש לו שייכות לחשיבות וכבוד. והיינו משום שבגד אמור להקנות חשיבות וכבוד לאדם

11. מסתבר שההבדל בין שיעורי הפוסקים נובע משינויי הדורות והמקומות ודרכי החינוך שגורמים שינויים בגיל שבו הקטן יכול להתהלך לבדו בשוק. ומסתבר שיש גם הבדל בסוגי השווקים השונים: אם השוק הוא סואן ומרובה בבעלי עסקים או שהוא ארוך ומפותל או שיש בו דברים שיש בהם סכנה לקטן, נדרש מהקטן גיל מבוגר יותר כדי להתהלך שם לבדו בלי שמירה. ומסתבר שמשערים לפי המצוי באותו זמן ובאותו מקום.

הלובשו, וזה חלק מהגדרת הבגד. וכן מצינו "כי הא דרבי יוחנן קרי למאני מכבודתא" (ב"ק צא ע"ב). וקטן כזה שמתהלך לבדו בשוק ואינו צריך גדול שישמרנו וילוה אותו, כבר יש לו שייכות לחשיבות וכבוד, ולכן הבגד שהוא מתכסה בו ממלא את עיקר ההגדרה שלו, ולכן משערים את שיעור הטלית על פיו.

ה. דברי ראשונים נוספים

דברי הסמ"ק וציטוטם באורחות חיים ובכלבו

והסמ"ק (מצוה לא) כתב וז"ל: "וטלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו וגדול יוצא בו עראי, חייב בציצית. שמעתי שהקטן חייב בציצית, רוצה לומר קטן שהגיע לחנוך, כדאמר (סוכה מב ע"א) קטן היודע להתעטף חייב בציצית", עכ"ל. וברור שלא שייך לומר "שמעתי" על הדין המבואר בגמרא, שקטן היודע להתעטף חייב בציצית. ולכן נראה שכוונתו לקטן שכבר מוכר לנו, ואותו הוא בא לתאר במדויק כפי ששמע. והיינו הקטן שנזכר במשפט הקודם בדבריו, וכוונתו לומר שאותו קטן שבו משערים את גודל הטלית הוא כזה שחייב בציצית, דהיינו שהגיע לחינוך, ומה שכתב "שמעתי שהקטן חייב בציצית", כוונתו בלשון קצרה למשפט הקודם, וכאילו כתב: "שמעתי שמה שנאמר קודם שהקטן וכו' חייב בציצית", וכוונתו לפרש את מהות הקטן שנזכר במימרה דשיעור הטלית. ומיהו אין בזה הכרע, ויש מקום להבין שכוונתו לדון על עצם החיוב של קטן בציצית, וקמ"ל שהחיוב חל רק בקטן שהגיע לחינוך. אך לפי זה קצת קשה שאין צורך בשמועה בשביל דין שמפורש בגמרא שציון אליה. ואולי יש שיבוש כלשהו בלשונו. ועכ"פ, בספר אורחות חיים (הל' ציצית אות כא) ציטט את דבריו כך: "שיעור הטלית כדי שיתכסה בו ראשו ורובו של קטן. וכתב הר"י ז"ל מקורביל¹²: ושמעתי שהקטן, רוצה לומר קטן שהגיע לחינוך, כדאמרין קטן היודע להתעטף חייב בציצית", עכ"ל. ובלשון זאת מובאים הדברים גם בכלבו (סי' כב, בהנד"מ ח"א עמ' תצז). ומבואר שהבין בדעתו שבא להגדיר בדבריו אלה את גודל הקטן שבו משערים. ולפי זה הבאת דין קטן היודע להתעטף היא הסבר מהו דין החינוך בקטן, ואין היא הוכחה שרק קטן היודע להתעטף הוא זה שחייב.

12. הוא ר' יצחק מקורביל בעל הסמ"ק, והאורחות חיים מביאו מאות פעמים בספרו.

הגדר העולה מהסמ"ק לפי האורחות חיים קטן מהמבואר בדברי הרמב"ם

לפי הבנה זו נראה שמדובר על קטן שהוא קטן בהרבה מזה שהתכוון אליו הרמב"ם. דאף שהתבאר לעיל (עמ' צב) בדעת הרמב"ם שיש קשר בין ידיעת הקטן להתעטף ובין השיעור של קטן היוצא לשוק לבדו, יש הבדל גדול בין גדר זה ובין הגדר של האורחות חיים. אינו דומה קטן שיכול להתעטף ולהישאר בביתו, וגם אין הוא חייב לכסות את ראשו ורובו בהתעטפות זאת, לקטן שצריך לקיים את התעטפותו ביציאה ובהתהלכות לבד בשוק כשהוא מכוסה בבגד בראשו וברובו. וכיון שהקטן המוזכר בדברי האורחות חיים אינו צריך לצאת ולהתהלך עם בגד זה לשוק וגם לא לכסות את ראשו ורובו בהתעטפות זאת, הרי שכמעט כל קטן שיודע להתלבש לבד יכול גם להניח על עצמו טלית באופן שתישאר על גופו (למרות שהיא פתוחה בארבע כנפותיה¹³).

אין ללמוד מדברי בה"ג המובאים בדבריו שצריך שיעור אחר משל קטן

והאורחות חיים (שם אות ה) כתב וז"ל: "כתב בה"ג ז"ל: שדרו ממתיתבא דסורא מצנפת אינה ראויה לציצית, שאין ראוי לציצית אלא כסות החופה רוב גופו של אדם. ובספרי ממעט כסות ראש מכסותך, דהאי לאו כסות הוא, אע"פ שיש בו שיעור כסות קטן פטור מציצית", עכ"ל. ודברי בה"ג הללו אינם מצויים בספר הלכות גדולות שבידינו, אבל אין בזה שום ריעותא, כיון שכנראה הספר שבידינו אינו מכיל את כל דברי בה"ג, דיש הרבה ציטוטים כאלה בדברי הראשונים בשם בה"ג שאינם מצויים בידינו. ולכאורה היה אפשר להסיק מזה שלדעת בה"ג צריך שיעור של בגד שחופה רוב גופו של אדם, ואין אפשרות להסתפק בשיעור כסות שאפשר לכסות בו ראשו ורובו של קטן. ואולם נראה ברור שלא זו כוונת הבה"ג ולא זו כוונת האורחות חיים שהביאו. הרי האורחות חיים עצמו כתב להדיא שמשערים על פי הקטן, והוא אף נקט שיעור קטן יותר משל הרמב"ם. ונראה ברור שכוונתו לומר שהכסות צריכה להיות כסות שתפקידה לכסות את רוב גופו של אדם ולא "כסות ראש" שתפקידה הוא לכסות את הראש בלבד. ואין הכי נמי שאת גופו של האדם משערים על פי הקטן. ולא לזה נחית בה"ג ולא לזה נחית האורחות חיים, דעיקר דיונם הוא על בגד

13. ולכאורה הדבר תלוי בשיטות הראשונים בשאלה אם גם בגד שתפור מעט בצדדים מחויב בציצית, ויעוין בזה לקמן (עמ' קנ ואילך), דאם כן, קל הוא הדבר מאוד. ויש שיטות שמסתפקות בכך שהוא ידע "להשליך ב' כנפות לאחוריו וב' כנפות לפניו ואוחז בציצית כשורה בשעת ק"ש" (אר"ז ח"ב סי' שיד, ועוד ראשונים), וגם זה יכול להתקיים בגיל צעיר מאוד.

שמכסה את את הראש. ולהדיא הוא מסיים את דבריו בהדגשה זאת, שהמיעוט בספרי שממעט כסות ראש בא ללמד שאפילו שמתקיים השיעור של כסות קטן, בכל זאת הוא פטור, משום שהוא מיועד לראש ולא לחיפוי הגוף. ומלבד זאת, אם פטור מצנפת הוא רק משום שאין בה שיעור, לא היה לבה"ג להאריך ולומר שהיא אינה ראויה לציציית, אלא היה עליו לומר בפשטות שאין בה שיעור ותו לא מיד. ויעוין בזה גם לקמן (עמ' קטז).

לפי הנימוקי יוסף משערים לפי קטן המתבייש לצאת לשוק בלי כיסוי

ובנימוקי יוסף (הל' ציציית יא ע"ב ד"ה טלית) כתב וז"ל: "טלית של קטן המתבייש לצאת לחוץ בלא כסות מתכסה ראשו ורובו חייבת דכסותו קרינן ביה", עכ"ל. ונראה שקטן מסוג כזה הוא אפילו קטן יותר מאשר קטן שיודע להתעטף, דכבר בגיל צעיר יחסית התינוק מתבייש לצאת לשוק כשהוא ערום. וק"ו ששיעור זה קטן בהרבה משל קטן שכבר מתהלך בשוק לבדו.

ו. שיטת המשנה ברורה

המשנ"ב מציין להסכמת האחרונים להחמיר ולהצריך שהגדול יצא בו עראי

והמשנ"ב (סי' טז סק"ד) כתב וז"ל: "והסכימו האחרונים להחמיר שלא לברך על טלית קטן אף שיש בו כדי ראשו ורובו של קטן אם הגדול מתבייש לצאת בו באקראי לשוק, דאף שהוא יוצא בטלה דעתו אצל כל אדם", עכ"ל. דהיינו, שהם הסכימו שלא לקבל את דעת הרמב"ם והראב"ד והחינוך והאורחות חיים ועוד ראשונים והשו"ע שכתבו רק את השיעור של הקטן, אלא הם הסכימו שצריך גם את התנאי שהגדול לא יתבייש לצאת בו עראי. ובשער הציון (סק"ו) כתב וז"ל: "הב"ח והט"ז והמג"א ושאר אחרונים. וכן הסכים הגר"א, עיין שם", עכ"ל. והב"ח והמג"א והגר"א הסיקו שהעיקר הוא שיש צורך בשני התנאים, בגלל הבנתם המסוימת בברייתא שהיא באמת מוקשה מאוד, וכנ"ל (עמ' פג ואילך). ויש לדבר נפקא מינה גדולה כיון שבימינו השתנתה המציאות, ובגד שראוי לכסות בו את ראשו ורובו של הקטן אינו ראוי כלל לכסות את הגדול ליציאת עראי לשוק. וזאת בניגוד למצב שהיה בזמן הברייתא, שבגד הראוי לכסות את הקטן היה גדול או שווה לבגד הראוי לכסות את

הגדול ליציאת עראי לשוק. ולפי זה נוצר שיעור חדש לחיוב ציצית שהוא גדול בהרבה מהשיעור של כיסוי ראשו ורובו של קטן.

דעת הט"ז וכן מנהג ישראל שלא לחשוש לכך

ואולם הט"ז (שם) לכאורה אינו נוקט כך. הוא מסביר את דעת הרמב"ם ואחר כך את דעת הטור, ולא מכריע ביניהם. ואדרבה, בסוף דבריו הוא כותב: "וכבר צוחו כמה גדולים על ההמון עם שעושים ד' כנפות מבגד קטן מאד דאין בו כלל כשיעור כסוי קטן וזכרו גם כן במרדכי¹⁴, ומסיים לכך קורא ר' תגר על העושים בין בציצית בין בלא ציצית כי רפיה בידיה משום ספק להניח טלית בת ד' כנפות בלא ציצית, עכ"ל. על כן מוטל על כל יראי שמים להזהיר שלא יברכו על בגד קטן כזה", עכ"ל. ומבואר מדבריו שעיקר הקפידא על מנהג ההמון הוא בזה שאין בבגד כשיעור כסוי קטן. אבל אם היה בו שיעור של כיסוי קטן היה יכול להועיל. ורק על זה הוא אומר שירא שמים צריך להזהיר לא לברך על בגד כזה. ואם לדעתו היה צריך לחשוש לשיטת הטור ולהחמיר שלא לברך גם אם יש בבגד שיעור כדי כיסוי קטן כל עוד הגדול אינו יוצא בו לשוק, הוא היה צריך לומר שמספק צריך לחשוש גם בזה. ואין זכר לזה בדבריו. ובימינו לא היו יוצאים עראי לשוק אפילו עם טלית גדול ממש. דפשיטא לגמרי שלא מדובר על כך שיש לו בגדים מתחת לטלית זו, דאין שום רבותא ביציאה לשוק בבגד כזה, ואם יש לו בגדים מתחת לאותו בגד, אפשר לצאת לשוק אפילו בצלצול קטן ובחגורה דקה.

הקושי בחידוש האחרונים להשוות פתח ביתו ליציאה לשוק

והאליה רבה (סי' טז ס"ב) כתב וז"ל: "ונראה דלאו דוקא בשוק, דהוא הדין על פתח בית וברחוב", עכ"ל. וכן כתב הח"י אדם (כלל יא ס"ט) וז"ל: "שיעור אורך הבגד בארכו ורחבו, כדי שהקטן בן ט' שנים יכסה בו ראשו ורובו וגם הגדול לובשו לפעמים ויוצא בו על פתח הבית ולרחוב (א"ר) ואינו מתבייש", עכ"ל. וכן כתב המשנ"ב (סי' טז סק"ד). ואולם נראה שקשה מאוד לומר ששוק הוא לאו דווקא. דמצינו לכמה עניינים שפתח הבית שונה משוק, כגון לעניין גדר החיוב של כיסוי ראש באישה (כתובות עב ע"ב) ועוד. ואדם עשוי שלא להתבייש בפתח ביתו אבל עשוי להתבייש טובא בשוק. והדבר מוכח מיניה וביה בדברי המשנ"ב, שכתב בבה"ל (שם

14. יעוין לקמן (עמ' קנב) בדברי המיוחס למרדכי הללו.

ד"ה לשוק) וז"ל: "עיינ במשנה ברורה במה שכתב והסכימו האחרונים להחמיר וכו'. לכאורה צריך עיון לפי זה בזמנינו איך אנו מברכין על טלית קטן שלנו אפילו אם יהיה בו שיעור ארוך, הלא אין דרך שום גדול לילך בו בשוק. אבל באמת זה אינו, דגדול נקרא בעניינינו נער בן י"ג שנה כדמשמע מדברי הב"ח וארצות החיים. ולשוק שכתב בשו"ע לאו דוקא, דהוא הדין על פתח ביתו ברחוב וכמו שכתב אליה רבה, ובדאי לא יתבייש נער בן י"ג שנה לילך בו בימות החמה לחוץ על פתח ביתו, עכ"ל. ומבואר שיש הבדל מהותי בין פתח ביתו ובין שוק, ואלמלא היה מדובר על פתח ביתו גם הנער בן הי"ג שנים לא היה מוכן לצאת בבגד זה. ואם כן לא ייתכן שאפשר יהיה לומר על גדר זה שהוזכר בראשונים שהוא לאו בדווקא. וביותר הדבר קשה לפי מה שהתבאר בדעת הרמב"ם והסמ"ג שהגדרת השיעור של הקטן שיוצא לשוק ומהלך לבדו נלמדת מיציאת הגדול לשוק. והרי זה שייך דווקא בשוק ולא בפתח הבית, שהרי כמעט כל קטן מסוגל להתהלך בפתח ביתו.

הקושי בתירוצו השני של הביאור הלכה

והבה"ל (שם) הוסיף לתרץ את קושייתו וכתב וז"ל: "עוד נראה לי פשוט בלאו הכי דעל ידי זה לא בטל ממנו שם בגד. ולא אמרו רק אם הוא מתבייש לילך בו מפני קיצורו, דאם לא כן אפילו אם יהיה בהטלית קטן כדי ראשו ורובו של גדול ואפילו אם יגיע עד קרסוליו הכי נמי דיפטר מציצית. וכי תימא הכי נמי, אם כן במקומות שהגדול מתבייש לצאת בו בטלית גדול בשוק הכי נמי דטלית גדול יפטר מציצית. אלא ודאי דכונת הגמרא הוא דוקא אם אנשי המדינה מתביישין לילך בו באקראי לשוק מפני קיצורו אז לא חשיב בגד, מה שאין כן בעניינינו שהביוש הוא מפני שדרך אותו הבגד ללבוש תחת בגדיו ולא על בגדיו, לא בטל על ידי זה מניה שם בגד", עכ"ל. ולכאורה תירוצו אינו מובן, דהא בטלית קטן שעליה הוא הקשה, הבעיה היא באמת בעיקר בגלל קיצורו של הבגד ולא מהסיבה שהדרך היא ללבוש את הטלית קטן תחת הבגד ולא על הבגד.

לכאורה הבנתו סותרת את האפשרות שיציאת הגדול היא תנאי נוסף

ואמנם מינייה וביה נראה שהבנת הבה"ל שמדובר רק על שיעור ולא על בושח נובעת מסיבות אחרות, והיא צודקת מאוד וכמו שהתבאר לעיל, והבנה זו סותרת את האפשרות לקבל את השיעור של גדול יוצא בה עראי כתנאי נוסף. דהא אם מדובר רק על שיעור ולא על סיבות אחרות, יש אפשרות להבין מתוך דברי הברייתא

ששיעור זה הוא קטן משיעור שאפשר לכסות ראשו ורובו של קטן. דבברייתא מבואר שייכתן שהגדול יצא בה עראי ובכל זאת אי אפשר יהיה לכסות בה את הקטן. ובשלמא אם היו יכולות להיות סיבות אחרות לכך שהגדול אינו יוצא בה עראי, היה אפשר לומר שאמנם הבגד יותר ארוך, אבל יש סיבות אחרות שגורמות שהגדול לא יצא עראי. אבל השתא דאתינן להכי, וכולהו בחד מחתא מחתינהו, וכל דברי הברייתא מוסבים אך ורק על גודל וקוטן של שיעורים, אם כן, אפשר להסיק שכאשר הברייתא הזכירה את יציאת הגדול היא לא התכוונה שיציאת הגדול תהווה תנאי נוסף, דבכלל מאתים מנה, וכמו שהתבאר לעיל.

קושיית הביאור הלכה מתיישבת רק לפי הנ"ל שלא נהגו להחמיר

ומיניה וביה חוזרת גם קושיית הבה"ל לדוכתא. ואין דרך ליישבה כפי שתירץ. אמנם נראה שהתשובה לכך היא פשוטה וברורה. באמת לא נהגו ישראל כמו החומרה הזאת והחשש הזה, וסמכו כולם על הרמב"ם וסיעתו ועל פסק השו"ע שהגורם היחיד הקובע הוא רק היכולת לכסות את ראשו ורובו של הקטן. וכיון ששיעור זה מתקיים בטלית קטן, נהגו לברך עליה. וזו גם הסיבה שמברכים על טלית גדול. דאם היינו חוששים לכך שצריך שהגדול יצא בה עראי כתנאי נוסף, לא היה ניתן לברך עליה, וכנ"ל.

ז. דברי הפרי הארץ והנחפה בכסף

ראיות הפרי הארץ ששיעור טלית הוא אמה על אמה

ובשו"ת פרי הארץ (ח"א א"ח סי' א' ד"ה ולע"ד) כתב ששיעור הטלית הוא אמה על אמה. והביא לכך שלוש הוכחות: האחת, מדברי הגמרא (מנחות מא ע"א): "טלית שנקרעה חוץ לשלש – יתפור; תוך שלש – רבי מאיר אומר לא יתפור, וחכמים אומרים יתפור. ושון שלא יביא אפילו אמה על אמה ממקום אחר ובה תכלת", ע"כ. ומזה דייק ששיעור הטלית הוא אמה על אמה: "דאי לאו הכי מאי איריא דנקט אמה על אמה ומאי רבותא אשמועינן". והשניה, מדברי השואל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ריז, והו"ד בב"י סי' טו אות ג) וז"ל: "שאלת, טלית מצוייצת כהלכתה וחלוקה לשתים, ובכל חלק יש בו שיעור להתעטף, ונשאר בכל חלק מן הציציות אחת או שתים – יש בהם משום תעשה ולא מן העשוי מדתניא הביא כנף שיש בה ציצית ותפרה על

הבגד, אפילו יש בכנף אמה על אמה פסולה שנאמר ועשו להם ציצית ולא מן העשוי, או נאמר דהתם דוקא משום דצורפה לאחרת ואין רצונו להתעטף באותו כנף לבדו, עכ"ל. ומזה שהשואל העלה את האפשרות ש"אין רצונו להתעטף" באותה כנף שהיא אמה על אמה לבדה, דייק שאם הוא היה רוצה להתעטף בה, היה יכול. ומכאן ששיעור אמה על אמה יכול להספיק. והשלישית, מדברי הב"י (סי' י' אות יא) שכתב: "וכן יש לתמוה על בני ספרד שהיו נוהגים להביא חתיכת בגד כאמה או אמתים אורך מוטלת על כתפיהם למה לא היו מטילין בה ציצית", עכ"ל. ומוכח מדבריו ששיעור אמה אורך כבר היה צריך לגרום לחיוב ציצית.

דחיית ראיותיו

ואולם לכאורה יש לדחות בפשיטות את ראיותיו. ברור שבשביל כנף זהו שיעור גדול ואולי אפילו אפשר לומר שמרוב גודלו הוא אינו קיים במציאות ככנף. ואין כאן אלא הפלגה לשיעור הגדול ביותר שאפשר לנקוט כדוגמה לכנף שבאים לחברה לטלית קיימת. והדרך היא להפליג בשיעור שיכול להיות שייך, ולכן לא נקטו מיל או פרסה. ומה שהשואל ברשב"א העלה את האפשרות שהפסול הוא משום שאין רצונו להתעטף באותו בגד לבדו, אין מקום לדייק מדבריו שאם היה רוצה באותו שיעור שעליו דובר היה יכול. כל כוונת השואל לא היתה אלא להעלות את האפשרות שהסיבה לפסול היא משום שאין לאדם כוונה להתעטף במה שבא לחבר לבגד כהתעטפות בפני עצמה. והוא בא להנגיד את המציאות הזאת למציאות שעליה שאל, שבה האדם כן רוצה להתעטף בכל אחד מחלקי הבגד בפני עצמו. ולכן השואל היה חייב להזכיר את העובדה שהאדם אינו רוצה בהתעטפות, ולא משום שאם היה רוצה בהתעטפות הכנף הזה של האמה על אמה היה מתחייב בציצית. ואיה"נ, שאם היה רוצה להתעטף באותה כנף בפני עצמה, היה צריך שגם יתקיים בה שיעור של בגד. אבל לא זה היה הנידון בדבריו. ובדברי הב"י נראה שהכוונה היא שהבגד היה מוטל על כל כתף באורך אמה, דהיינו שאורכו היה שתי אמות בנוסף לרוחב הצואר. וקודם לכן הוא התייחס להדיא למצנפות "שמשולשלות על כתפיהם וגופם" וש"יורדים על כתפיהם וגופם". ובבגד הזה הוא מתאר שהוא גם היה יורד על כתפיהם באורך של אמה או שתים. ולכן הוא תמה מדוע פטרו אותו.

קושי גדול גם בשיעורו של הנחפה בכסף

ותלמידו הנחפה בכסף (ח"א סי' א' ד"ה אכן אחר) כתב וז"ל: "וגם אני הבאתי קטן בן ט' שנים וכיסה ראשו ורובו מלאחריו באמה אורך וחצי אמה רוחב וכו'. דמה שכתב הרב דרך חכמה דשיעור ראשו ורובו של קטן הוא ג' רבעי אמה אורך הוא בין הכל ושיעור זה הוא לקטן בן ששה שנים כסברת הסמ"ק", עכ"ל. ואולם בימינו לא שייך כלל לכסות קטן בן ט' מלאחריו באמה אורך וחצי אמה רוחב. והשיעור הקטן ביותר שאפשר לכסות בו את רובו של קטן בן תשע, על פי ניסיון במציאות, הוא 72 ס"מ על 84 ס"מ. דהיינו, כאמה וחצי על אמה ושלושת רבעי אמה (כשהאמה מחושבת לפי 46.8 ס"מ, שזה השיעור העיקרי להלכה, כמו שהתבאר במקום אחר (ט"ח פסח ח"א סי' ג)). וגם אם מכסים את אחוריו בלבד, צריך שיעור של לפחות שלושת רבעי אמה על אמה ושלושת רבעי אמה. ובאמת יש להקשות טובא גם לפי מציאות זמנם, כיצד ייתכן הדבר שהיה אפשר לכסות קטן בחצי אמה רוחב, וכי רוחב גופו הוא רק שלושה טפחים. וזה קשה אפילו אם מבינים בדבריו ששיעור הרוב כולל גם את הראש, ואין הראש משוער בפני עצמו. וגם מה שניסה הוא בעצמו להסביר שהשיעור של הדרך חכמה שלושת רבעי אמה על חצי אמה שזה כולל מלפניו ומלאחריו, והכוונה פעמיים שלושת רבעי אמה, ומתייחס לקטן בן שש שנים, גם הוא קשה מאוד. איך ייתכן לכסות את רובו של הקטן בבגד של 36 ס"מ (שלושת רבעי מ-48 ס"מ). ואפילו אם נשער את האמה ב-58 ס"מ, כיצד ייתכן לכסות את רובו של הקטן ב-45 ס"מ (ואפילו אם רובו כולל את ראשו), וצע"ג. וגם תימה גדולה לומר שכיסוי ראשו ורובו של קטן היינו מלאחריו בלבד. ובכל מקום בהלכה כשנאמר ראשו ורובו הכוונה לרובו של כלל גופו, וצע"ג.

ח. שיטת החזון איש**ביאור תשובת הרשב"א הנ"ל**

וגם החזון איש (או"ח סי' ג' סק"ח ד"ה ואפשר) רצה להוכיח מתשובת הרשב"א הנ"ל ששיעור ציצית הוא אמה על אמה. וז"ל הרשב"א שם: "תשובה. מסתברא דאין בזה משום תעשה ולא מן העשוי. שאם אתה אומר כן, טלית שנקרע ממנה קצתה תהא פסולה אלא אם כן התיר כל ציציותיה. דכיון דהלכו להם מקצתן שהכשירוה מתחלה, כשתולה בה ציציות אחרים להשלים ארבע הוו להו קמאי מן העשוי.

וליתא, דהא תניא: טלית שנקרעה חוץ לשלוש יתפור, תוך שלש רבי מאיר אומר לא יתפור וחכמים אומרים יתפור; ושזין שלא יביא אפילו אמה על אמה ובה תכלת ויתלה בה; ושזין שמביא תכלת ממקום אחר ותולה בה. אלמא ציציות של שאר הכנפים לא נפסלו משום תעשה ולא מן העשוי אף על פי שנקרע וניטל מקצתה. וכיון שכן, מה לי אם נקרע ממנה מקצתה או חלקה לשתיים, הכל דין אחד וטעם אחד. וכאן וכאן כשר, דאין כאן משום ולא מן העשוי, עכ"ל. ולכאורה כוונתו פשוטה. דבסתמא דמילתא אין הבדל בין כשנחתך חוץ לג' ובין כשכל הטלית נחתכה לשנים, ובשני המקרים אפשר לתפור מחדש, ואין בעיה של תעשה ולא מן העשוי. ורק אם האדם מביא כנף אחרת מבגד אחר, שעליה כבר תלויה ציצית אחרת, יש בזה תעשה ולא מן העשוי. ומה שהוא מביא מבגד אחר, משמיע התנא לישנא דהפלגה שאפילו אמה על אמה, שלא שייך לומר לגביה שהיא דומה לחתיכה קטנה של תוך ג', שלגביה נחלקו ר' מאיר וחכמים, אפילו הכי היא פסולה, כיון שהיא מבגד אחר. ולכאורה ברור ופשוט שהרשב"א לא מצריך ששני חלקי הטלית יהיו בשיעור של טלית כדי שהם יוכלו להצטרף מחדש ולהתכשר. דלא הוזכר דבר זה בדבריו כלל. ואמנם השואל התייחס למקרה כזה שבו יש בשני החלקים שיעור טלית. אבל מתשובת הרשב"א ניתן ללמוד שאין זה נצרך כדי להכשיר את החיבור מחדש של שני החלקים. והוא טוען להדיא שאין הבדל מהותי בין נקרע מקצת ובין נחלקה הטלית לגמרי, וכל שכן שאין צורך שכל אחד מחלקי הטלית יהיה בשיעור של טלית¹⁵.

הוכחת החזון איש מתשובה זאת ודחייתה

ואולם החזון איש הבין מהשאלה שנשאל הרשב"א שכדי להכשיר יש צורך שבשני החלקים יהיה שיעור חיוב טלית, כדי שלא יפוג מהם שם ציצית, ולא יפסלו מאוחר יותר משום תעשה ולא מן העשוי כאשר יבואו לחברם יחדיו מחדש. ולכן הוא כתב כך: "ואפשר לפרש הא דסיים ושזין וכו' משום דפלוגתתם באין בשטח הנפרד שיעור טלית, אבל ביש בשטח הנפרד שיעור טלית וכו' יתפור, כיון דכל אחד מחלקי הטלית חייב בציצית ולא נתבטלו הציצית, וכמו שכתב ב"י [סי' טו] בשם

15. ומה שכתב הרשב"א בתחילה "ציציות אחרים", היינו לרבותא, דהיתה ה"א לומר שאמנם אין דין תעשה ולא מן העשוי במקרה שיביא אותן ציציות שהיו. אבל אם יביא ציציות אחרות אולי יש כאן עשייה חדשה, ולא תועיל העשייה הקודמת, ומחדש הרשב"א שאף על פי כן אין חוששים לדון תעשה ולא מן העשוי.

הרשב"א, ושיון שאינו מביא מבגד אחר אף שיש בו אמה על אמה, דהיינו שיעור בגד [ויהיה מוכח מכאן דאמה על אמה יש בו שיעור בגד], דב' בגדים הוי פנים חדשות ואי אפשר לקיים ב' ציצית שמכאן לכאן וב' ציצית שמכאן לכאן וכו', דהא כל עיקר לא יתפור היינו משום דהציצית נתבטלו, וכל זה באין בשטח הנפרד שיעור בגד, אבל ביש בו שיעור בגד יתפור וא"צ להסיר הציצית", עכ"ל. ולשיטתו, מהעובדה שדברי הרשב"א מבוססים על הברייתא שאומרת ששיון שאינו מביא מבגד אחר אף שיש בו אמה על אמה, יש ללמוד שאם מה שמביא לא היה מבגד אחר, היה אפשר להביאו ולקיים בו מצות ציצית. וכיון שהוא הבין בדברי הרשב"א שמה שהאדם מביא חייב להיות בשיעור טלית, מזה הוא למד ששיעור טלית הוא אמה על אמה. ואולם לכאורה דבריו קשים מאוד. דאין לזה רמז בתשובת הרשב"א. ואין צורך כלל בכך שהבגד יהיה בשיעור של טלית כדי שלא יחול בו הפסול של תעשה ולא מן העשוי. ומה שר' מאיר וחכמים שווים בו לאיסורא הוא לא כשיש בו "שיעור בגד". וכל עיקר השוין שלא יביא ממקום אחר, הוא בעצם זה שמביאים ממקום אחר. וכשלא מביאים ממקום אחר, יש להכשיר בין כשיש שיעור טלית ובין כשאין שיעור טלית. וממילא אין הוכחה כלל ששיעור אמה על אמה הוא שיעור בגד.

קושי נוסף על דבריו מדברי הגמרא והראשונים

ויתירה מזו נראה שאם אכן אמה על אמה הוא היה שיעור הבגד, והברייתא והגמרא יצאו מתוך הנחה פשוטה שכך הוא, כיצד ייתכן הדבר שבברייתא שמגדירה את שיעור הבגד לא הוזכר כלל שיעור זה של אמה על אמה, ומדוע בכלל הוזקקו לעניין זה של כיסוי ראשו ורובו של הקטן. וכיצד ייתכן שכל הראשונים שבאו להגדיר את שיעור הבגד החייב ואת גיל הקטן והיחס בין יצירת הקבע של הקטן ליציאת העראי של הגדול, לא הזכירו ואפילו לא רמזו שהשיעור הוא אמה על אמה. והראשון שהתחיל להזכיר את זה היה רק הפרי הארץ הנ"ל, והאחרונים שבאו בעקבותיו.

יש הכרח בשיעור גדול בהרבה כדי לכסות ראשו ורובו של קטן

ובאמת יש להקשות טובא גם על מה שמקובל מאוד באחרונים (הנ"ל, וכן פרי האדמה על הרמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"א, סידור הגר"ז דיני ציצית ב' ע"ג, ארצוה"ח סי' טז לה"א ס"א, משנ"ב שם סק"ד, בא"ח ש"ר פרשת לך לך אות יא-יב, חז"א סי' ג' סקל"א ד"ה ועיקר, ועוד) שהשיעור הוא לכל היותר אמה רוחב ורק נחלקו אם צריך שיהיה אורך אמה וחצי

או שתי אמות (והיו כנ"ל שהצריכו אפילו פחות). ולכאורה הדברים קשים מאוד. כשבאים לכסות את הקטן, אפשר להגיע לשיעור קטן יותר אם אורך הבגד הוא לגובהו של הקטן ורוחב הבגד לרוחבו. והשתא קשה ממה נפשך, אם הקטן אמור לכסות את היקפו על ידי רוחב הבגד, לא ייתכן כלל לכסותו משני צדדיו באמה. ולא מיבעיא אם משערים את האמה ב-48 ס"מ, שהדבר מופקע לגמרי מן המציאות, דהיקפו של קטן בן תשע שנים הוא לכל הפחות 70 ס"מ (אם הוא רזה). וכמה מהאחרונים שנוקטים כך שיטתם בשיעור האמה היא שהוא 48 ס"מ (פרי האדמה הל' עירובין פ"א ה"ט ובא"ח ש"ר פרשת צו אות כט). ואפילו אם ננקוט ששיעור האמה הוא 58 ס"מ, עדיין מדובר על שיעור גדול מזה. ואם השיעור מבוסס על כך שהאורך הוא זה שמכסה את שני צידיו, יהיה הכרח לכסות את ראשו לגמרי משני צידיו. ואפילו אם מול הפנים יהיה נקב, סוף סוף בדרך זאת צריך אורך של בערך 140 ס"מ כדי לכסות את ראשו ורובו (גובה קטן בן תשע שנים הוא בערך 130 ס"מ) ואם משערים לפי קטן בן שבע שנים צריך אורך של בערך 130 ס"מ (גובה קטן בן שבע שנים הוא בערך 120 ס"מ). וזה אפילו אם ננקוט ש"רובו" נמדד מעל הראש ומטה וראשו כלול ברובו, ואפילו אם ננקוט ששיעור אמה הוא 58 ס"מ. ואמנם אם רוחבו של הבגד הוא 60 ס"מ, אפשר לכרוך אותו כסליל בסיבוב על גופו, ואז אפשר לכסות את ראשו ורובו באורך של 125 ס"מ. ולפי זה השיעור יכול להיות אמה ורבע על שתי אמות ושני שלישי. ואם משערים את האמה ב-58 ס"מ, יוצא שהשיעור הוא מעט יותר מאמה על מעט יותר משתי אמות. ופחות מזה אין אפשרות לכסות את ראשו ורובו.

ויש קושי גדול בדברי החזו"א (שם ד"ה נראה) שיצא מתוך ההנחה שמספיק שיעור של אמה על אמה, לפי מה שהוכיח מדברי הרשב"א הנ"ל, ובתחילה עמד על כך שלא ניתן להקיף את הקטן בן ט' בשיעור של אמה. ונדחק לומר "דלא בעינן בן ט' וסגי בבן ז'" או שלא צריך את הקפת כל גופו אלא רק הקפת רוב עובי הגוף או "אפשר דבן ט' דכתב הטור בנכנס יום אחד לט' סגי". ולכאורה הדברים קשים מאד. דכל התירוצים הללו מלבד דוחקם מצד עצמם, לא מעלים ארוכה לכיסוי הקטן. דאין שום אפשרות לכסות קטן בשיעור של אמה על אמה, גם קטן בן ח' וגם בן ז' וגם רוב עוביו. ואמנם התירוץ של רוב גופו ולא כל גופו יכול לתרץ בדוחק את כיסוי ההיקף לעניין רוחב אמה, אבל לא את שיעור האורך, דהא גם תירוץ זה לא מתרץ את השאלה הבסיסית שבגד אמה על אמה אינו יכול לכסות את רובו של הקטן. ובהמשך לדברים אלו עסק החזו"א בשיעור האורך ובפירוט שיעור "רוב קומת הגוף בבן ט'", וגם זה קשה, שכן לפי התירוץ של רוב רוחב גופו מוכרחים לומר שהאורך אמור לכסות את כל גופו, שהרי כבר נעשה שימוש בקולא של רוב גופו

לגבי הרוחב. וזה גם רחוק מאוד מהמציאות שכל גופו יתכסה בשיעור אמה אורך, דאמה קטנה טובה משיעור קומתו של הקטן. והתירוצים האחרים שאינם מסתפקים ברוב גופו, אינם יכולים לתרץ אפילו את האמה רוחב, ובוודאי שלא את האמה אורך, וצע"ג.

יש צורך להקפיד שרגל הנקב תהיה ראויה להיסגר

והנה, אם כורכים טלית קטן שלנו על גוף הקטן כסליל באופן הנ"ל, אפשר שיהיה ראש הנקב פתוח, והקטן עדיין יהיה מכוסה. ואם נדמה את הנקב לאות ז' כשראש הז' עבה מעט, אזי יהיה אפשר שראש הז' יהיה פתוח, אבל צריך שהרגל תהיה סגורה. ולכן צריך להקפיד שרגל הנקב תוכל להיסגר על ידי קיפול חזרה משני צידיו, ושלא יחתוך את הנקב ויעשנו משולש (דהיינו שמצדו התחתון של הז' לא יחתוך באלכסון לשני צידי ראש הז'). ואחר שהוא כבר יכול להיסגר, כל הראוי להיסגר אין סגירה מעכבת בו, דעכ"פ הבגד כבר ראוי לכסות את הקטן כפי שהוא, ולא איכפת לן שהאדם מקפל חלק ממנו בשעה שהוא לובש את הטלית.

קושי בהבנת הדיון אם מצרפים שיעורים זה לזה

וגם יש להקשות על מה שדנו כמה מן האחרונים (יעוין בבה"ל סי' טז ס"א ד"ה לשוק ובחזו"א סי' ג' סק"ל ד"ה ושיעור וסקל"א ד"ה ונראה) אם מצרפים את האמה שלפניו לאמה שלאחריו, ואם מידת האורך יכולה להשלים את מידת הרוחב. אטו נקבעו מידת האורך והרוחב כשיעורים בפני עצמם ששייך להשלים. והרי העיקר הוא אם הבגד הזה ראוי לכסות בו את ראשו ורובו של הקטן. ואם כן, הכל תלוי בזה. ואם הוא לא ראוי לכיסוי לא איכפת לן שהאורך היה יכול להשלים את הרוחב ומה שלפניו מצטרף לשלאחריו, וצע"ג.

קשיים בדברי החזון איש בעניין הישוב מקום הנקב

ויש קושי גם בדברי החזו"א (סק"ל ד"ה ואם) בדיונו על מקום הנקב וז"ל: "ואם יש נקב שיש בו חסרון ועומד מרובה על הפרוץ מכל סביביו, אפשר דהנקב עולה לשיעורו, ואם אי אתה אומר כן נמצא שנקב משהו מפסיד שיעורו. ועוד, שאם תאמר דמקום הנקב אין ראוי לכסות את הקטן ואינו עולה למדתו, אם כן אף אם יש בעומד שיעור מלבד הפרוץ אין כאן שיעור, דבעינן שיהיה עומד במקום אחד

בשיעור כסות קטן, ואם אין בבגד לכסות ראשו ורובו במקום אחד אין כאן שיעור, כיון שהנקב מפריע כיסויו. וכן אמרו [עירובין י' ע"ב] עור העסלא וחלל שלו מצטרפין", עכ"ל. ולכאורה הדברים קשים מאוד. אטו כתוב באיזה מקום מניין כלשהו שיש לדון אם הנקב עולה למניין זה אם לאו. ואם הוא ראוי לכסות, לא איכפת לן שיש בו נקב, ואם הנקב הזה נמנה או לא נמנה. ואם הוא לא ראוי לכסות, לא איכפת לן שהעומד מרובה על הפרוץ מכל סביביו. וכנראה החזו"א אזיל בזה לשיטתו הנ"ל (שם סק"ח), שמעיקר הדין השיעור הוא אמה על אמה, וכפי שלמד מתשובת הרשב"א, וכנ"ל. ואולם יש לדחות בפשיטות את ההבנה הזאת בדברי הרשב"א ובדברי הגמרא, וכמו שהתבאר.

וגם לא מובן מהי ההוכחה דאם אי אתה אומר כן נמצא שנקב משהו מפסיד שיעורו. ואימא הכי נמי. ואם עיקר הקושיה היא מזה שיצא שאפילו "נקב משהו" יפסיד, ראשית, עדיין אימא הכי נמי, ושנית, ייתכן שנקב משהו אינו גורם לכך שאי אפשר לכסות את הקטן, ואילו נקב גדול כבר גורם לכך. ואם כוונתו לדון אם זה נקרא שהקטן התכסה, אחר שיש נקב בלבד, נראה לכאורה פשוט שבחינת הדבר היא אחת ויחידה: האם רובו של הקטן מכוסה. ואם יש חלק שאינו מכוסה, הוא נמנה בכלל מה שאינו מכוסה בקטן.

קושי בהבנת החזון איש שרובו של הקטן צריך להיות דווקא במקום אחד

וגם לא מובן מניין לו שצריך שיהיה דווקא עומד במקום אחד בשיעור כסות הקטן. ומדוע שרובו של הקטן לא יהיה כלול מגבו ומלפניו ומרגליו. והעיקר הוא שהכל הוא חלק מבגד אחד. וכיון שגם דרך הבגד שיהיו בו נקבים במקומות שונים ובסוגי בגדים שונים, לכן אין שום סיבה להניח שכאשר הצריכה התורה בגד, היא הצריכה שהוא יהיה דווקא בלי נקב. ואם אכן היה כך שהתורה מצריכה שיהיה בלי נקב, כבר אין זה קשור לשאלת השיעור, ולכן לא רק שהשיעור של הרוחב לא היה עולה למניין חישוב שיעור הטלית, אלא הבגד הזה שהיה בו נקב גם לא היה חיוב, כי בפועל הוא לא היה עומד בדרישת התורה שלא יהיה נקב בבגד. ולא מצינו דין כזה לגבי חיובו, ולכן אין שום סיבה שנחדש דין כזה לגבי שיעורו.

דחיית הראיה מהגמרא בעירובין

וכך יש לדחות גם את ראייתו מעירובין. דהתם צריך שיעור של טפח על טפח לשיעור אוהל המת. והמידה הזאת היא עצמית לשיעור ואינה תלויה בשום דבר

אחר. ולכן אפשר לדון אם העומד שהוא רבה על הפרוץ גורם גם להחשיב גם את הפרוץ למילוי המידה הזאת. וכך הוא גם במחיצות של רשויות, דבעינן מידה מסוימת, ומידה זאת היא עצמית לשיעור. אבל בנידון דידן המידה היא רק סימנא בעלמא עבורנו כדי לדעת האם מתקיימת המהות העצמית של השיעור. והמהות העצמית היא כיסויו של הקטן, שהוא שימוש מסוים שהבגד צריך להיות ראוי לו. ואם כן, אין סברה להחשיב גם את הפרוץ לקיומו של השיעור. דפרוץ יכול להשלים מידה, אבל הוא אינו יכול ליצור את השימוש המסוים הזה. ומה שקובע הוא השיעור המסוים ולא קיומה של המידה. ובר מן דין, נראה שיש לדחות, דהתם העסלא בנויה במהותה מהיקף מסביב ומחור בתוכה להטלת הרעי. ואם הנקב היה סתום, לא היה לעסלא שם של עסלא. וסברה פשוטה היא שהכל ייחשב כמכלול אחד, והנקב יצטרף לשיעור. אבל בנידון דידן הנקב אינו מהווה את עצם ההגדרה של הבגד, ואין הוא זה שיוצר את מציאות הבגד. דאמנם יש סוגי בגדים שיש בהם נקבים וכו"ל. אבל גם יש סוגים שאין בהם נקבים, ואין הנקב הכרחי לקיומה של מציאות בגד.

הלכה למעשה

והעולה מכל הנ"ל שכדי שיתקיים שיעור ציצית צריך בגד שיהיה באורך 84 ס"מ על רוחב 72 ס"מ, דזה השיעור הנדרש לכיסוי ראשו ורובו של קטן בן תשע שבו שיער הטור. ואמנם שיעורו של הרמב"ם קטן מזה, אך ספק דאורייתא לחומרא. ועוד, שהטור הגדיר במדויק את שיעורו ואילו ברמב"ם השיעור לא הוגדר במדויק, וכפי שהתבאר. ולכן יש להצריך שיעור זה גם בטלית קטן שאינה מצמר ופשתים. וזה שיעור קרוב למה שכתב הלב חיים (ח"א סי' צט) ששיעור הבגד הוא אמה וחצי על אמה וחצי¹⁶, או שיהיה אורך 125 ס"מ על רוחב 60 ס"מ¹⁷, שהוא שיעור שתי אמות ושני שליש על אמה ורבע¹⁸. ושיעור זה מצוי בגדלים הגדולים של הטלית קטן

16. אם כי בדבריו שם מבואר שהבדיקה שהוא עשה היתה רק בדיקת אורך, ואחר כך הוא הסיק מדיק בלשון הב"י בשם האורחות חיים, שהרוחב צריך להיות כמו האורך. ויש לפקפק טובא בקביעה זאת שהאורך צריך להיות כמו הרוחב. ולכאורה אין לזה שום הכרח בדבריהם.

17. וכאמור אין מקום להשוות בין השטחים הכוללים של הבגד, דהכל תלוי אך ורק בדבר אחד, והוא היכולת לכסות בבגד זה את ראשו ורובו של הקטן. וצמצום הרוחב מצריך להגדיל את שיעור האורך באופן יחסי הרבה יותר.

18. וזה שיעור קרוב למה שכתב החזו"א (סקל"א שם): "אבל הרי הוזהרנו על יראת הוראה למעשה אנו נוהגין אמה לפניו ולאחריו, ונמצא אורכו ב' אמות ורחבו אמה", ועל פי שיטתו שהאמה היא

המצויים היום. ולפי זה אין צורך בטלית קטן באורך המגיע עד לברכיים כפי שנהג הגר"א (כתר ראש אות ד). ובחולצות שלנו השיעור הממוצע הוא 70-75 ס"מ רוחב, ובאורך למטה השיעור הוא 115 ס"מ ולמעלה 65 ס"מ בממוצע. וגם בשיעור כזה אפשר לכסות את ראשו ורובו של הקטן בשופי. ולכן גם שיעור זה צריך לחייב. ולקמן (סי' ג-ה) יתבאר דינן של החולצות שלנו מצדדים נוספים.

58 ס"מ. אף שלשיטתו מעיקר הדין היה מספיק אמה על אמה כמבואר בדבריו שם, וזה קשה מאוד וכנ"ל.